

Sven Winnell 28 dec 2015:

**Gestaltad livsmiljö – en ny politik för
arkitektur, form och design. SOU 2015:88.**

**Berör hela verksamhetsområdet 7 med
planering av fysiska och sociala miljöer och
sociala beteenden.**

<http://winnell.com/omr70d.pdf>

Sven Winnell 28 dec 2015:

Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design. SOU 2015:88. Berör hela verksamhetsområdet 7 med planering av fysiska och sociala miljöer och sociala beteenden.
<http://winnell.com/omr70d.pdf>

Innehåll:

Sida

3

15 maj 2014 Kommittédirektiv: [Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design Dir. 2014:69 \(pdf 91 kB\)](#)

En särskild utredare ska göra en översyn av den statliga politiken för arkitektur, form och design. Uppdraget är brett och innefattar flera politikområden.

9

05 mars 2015: [Tilläggsdirektiv till Gestaltad livsmiljö - en ny politik för arkitektur, form och design, Dir. 2015:24 \(pdf 161 kB\)](#)

Utredningen ska analysera och lämna förslag på hur arkitektur-, form- och designområdet i högre grad kan präglas av dialog och delaktighet samt bidra till en hållbar samhällsutveckling.

11

04 december 2015: [Remiss SOU 2015:88 Gestaltad livsmiljö](#)
Ansvarig: [Kulturdepartementet](#), [Regeringen](#)

Sida

17

14 oktober 2015: [Gestaltad livsmiljö - en ny politik för arkitektur, form och design, SOU 2015:88 \(pdf 1 MB\)](#)

Utredningen Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design tillsattes med uppdraget att göra en översyn av den nuvarande politiken för arkitektur, form och design och föreslå en ny politik för området. Syftet med uppdraget är att stärka arkitekturens, formens och designens värde och betydelse för individen, livsmiljön och den hållbara samhällsutvecklingen.

17 Till statsrådet och chefen för Kulturdepartementet

18 Innehållsförteckning

21 Utredarens förord

22 Sammanfattning

28 1 Utredningens uppdrag och arbete

30 2 Politiken för arkitektur, form och design sedan
Framtidsformer.

38 3 Språket och begreppen

43 4 Perspektivet gestaltad livsmiljö och utmaningar för området.

Kapitel 4 och kapitlen därefter är av utrymmesskäl inte med här. Se [Gestaltad livsmiljö - en ny politik för arkitektur, form och design, SOU 2015:88 \(pdf 1 MB\)](#)

Kommittédirektiv Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design Beslut vid regeringssammanträde den 15 maj 2014. Dir. 2014:69

Sammanfattning

En särskild utredare ska göra en översyn av den statliga politiken för arkitektur, form och design. Syftet med uppdraget är att stärka arkitekturens, formens och designens värden och betydelse för individen, livsmiljön och den hållbara samhällsutvecklingen.

Utredaren ska bl.a.

- föreslå hur en ny politik för arkitektur, form och design kan utformas utifrån en bedömning av områdets framtida utmaningar och hur arkitektur, form och design kan få ett ökat genomslag inom berörda samhällsområden,
- beskriva hur en politik för arkitektur, form och design utformats i några för Sverige relevanta länder och vilka lärdomar som kan dras för utformningen av en ny svensk politik för området,
- analysera och föreslå insatser för att öka möjligheterna för berörda aktörer att utveckla samverkan och dialog, och
- analysera de nationella målen för arkitektur-, form- och designpolitiken och vid behov föreslå nya mål.

Uppdraget ska redovisas senast den 1 oktober 2015.

Den gestaltade livsmiljöns utmaningar

Arkitektur, form och design omfattar alla av människan skapade miljöer – offentliga rum, byggnader, landskap, anläggningar, interiörer, tjänster, produkter och processer. Inte bara tätortsmiljöer utan även landsbygden är i dag starkt präglad av människans verksamheter och fysiska påverkan. Politiken för arkitektur, form och design ska utgå från en helhetssyn på dessa

miljöer där funktion, brukbarhet, miljö, hushållning, ekonomi, teknik och god gestaltning vägs samman. Ett medvetet arbete med arkitektur, form och design är en grundläggande förutsättning för att åstadkomma hållbara och attraktiva livsmiljöer av god kvalitet med människan som utgångspunkt.

Hur vår gestaltade miljö ser ut och upplevs är en viktig aspekt i tillvaron för oss som individer och för samhället i stort. Levande och trygga livsmiljöer kan bidra till att motverka utanförskap, ohälsa och minskat samhällsengagemang. Därmed blir det också en viktig demokratifråga. Regeringen vill verka för ett skapande Sverige där människor kan växa och utvecklas till självständiga, kreativa och aktiva individer.

År 1998 beslutade riksdagen om Framtidsformer, ett handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design (prop. 1997/98:117, bet. 1997/98:KrU14, rskr. 1997/98:225). I handlingsprogrammet angavs sex brett syftande mål för statlig politik inom området. Ett av målen slår fast att kvalitet och skönhetsaspekter inte ska underställas kortsiktiga ekonomiska överväganden, ett annat att intresset för hög kvalitet inom arkitektur, formgivning och offentlig miljö ska stärkas. I samband med handlingsprogrammet infördes också nya bestämmelser i plan- och bygglagen (1987:10), väglagen (1971:948) och lagen (1995:1649) om byggande av järnväg om värdet av en estetiskt tilltalande utformning, de s.k. skönhetsparagraferna. Uppdrag gavs till ett flertal statliga myndigheter att bl.a. arbeta förebyggande samt att upprätta kvalitetsprogram för hur arkitektoniska och gestaltningsmässiga kvaliteter ska främjas när myndigheterna bygger och förvaltar byggnader och anläggningar. Handlingsprogrammet var viktigt både som en markering och som ett politiskt verktyg för att åstadkomma en positiv förändring. Ett annat viktigt verktyg för att åstadkomma konstnärlig kvalitet i byggnader är den s.k. enprocentsregeln, som bl.a. analyserades i Konstnärdsnämndens rapport Ingen regel utan undantag (2013). Många kommuner och landsting har fattat egna beslut under senare år för att befästa och stärka enprocentregeln.

Omvärlden har förändrats under de år som handlingsprogrammet har varit i kraft och därigenom har också förutsättningarna för politiken för arkitektur,

form och design ändrats. Klimatförändringar, digitalisering och en åldrande befolkning utgör exempel på stora utmaningar för vårt gemensamma samhälle. Människor, varor, tjänster och information rör sig i världen i allt snabbare takt och i allt större omfattning. Såväl person- som godstransporter väntas öka samtidigt som digitaliseringen av samhället fortsätter i högt tempo. Städer och regioner konkurrerar med varandra om att attrahera nya invånare och verksamheter. Vidgade arbetsmarknadsregioner och varierade fritidsaktiviteter förutsätter allt mer långväga förflyttningar och utvecklad infrastruktur, som tillsammans med ett ökat uttag av naturresurser och rationaliseringar inom de areella näringarna omdanar landskapet. Sverige har ratificerat den Europeiska landskapskonventionen och ska därmed utveckla en helhetssyn på landskapens värden och en hållbar förvaltning av dessa.

Urbaniseringen samt ökade krav på bostadsstandard, lokala transporter och miljöhänsyn innebär nya utmaningar som kräver hållbara byggnads- och samhällsbyggnadslösningar. Torg, gator och parker utgör en viktig del av det offentliga rummet där människor möts. Tätare stadsbygd ska kunna förenas med möjligheter till vardagsrekreation och friluftslivets tillgänglighet. Allt fler barn växer upp i städer och behöver god tillgång till närliggande utemiljö för lek och utveckling. Samtidigt kräver bostadssituationen i glesbygd andra slags åtgärder.

En hållbar samhällsutveckling blir sammantaget alltmer angelägen för att hantera dessa utmaningar. Mot denna bakgrund aviserade regeringen i budgetpropositionen för 2014 sin avsikt av att se över handlingsprogrammet.

Uppdraget att se över den statliga politiken för arkitektur, form och design

Hur kan en ny politik för området utformas?

Frågor som rör arkitektur, form och design hanteras i dag inom flera politikområden utifrån olika utgångspunkter. En utveckling av området kräver ett

tvärsektorieellt perspektiv och en helhetssyn på vår livsmiljö där medvetande om arkitektur, form och design påverkar berörda politikområden. Samhällsplanering, boende, kultur, miljö, social utveckling, transporter, handel och konsumentpolitik hänger intimt samman med hur byggnader, anläggningar, produkter, tjänster och system utformas. Ett ökat medvetande om kvalitet inom området kan leda till en hållbar samhällsutveckling i stort och till en ökad tillväxt. Politikens utgångspunkt ska vara ett helhetsperspektiv utifrån den enskilda människans behov och möjligheter i dag och i framtiden.

Det finns en rad statliga myndigheter och statligt finansierade aktörer vars verksamheter har tydliga beröringspunkter med arkitektur, form och design men som i dag antingen inte känner till eller inte medvetet tillämpar målen inom området. En ökad kännedom hos och ett ökat samspel mellan offentliga aktörer skulle kunna bidra till en utveckling av området. Med en gemensam dialog och gemensamt formulerade strategier skapas förutsättningar för ett arbete med arkitektur, form och design som kan bidra till hela samhällets utveckling.

Utredaren ska därför

- analysera och beskriva hur arkitektur-, form- och designområdet har utvecklats och vilka resultat de offentliga insatserna på området har gett sedan det nuvarande handlingsprogrammet Framtidsformer trädde i kraft 1998,
- analysera och beskriva hur samhällsutvecklingen kan förväntas påverka förutsättningarna för arkitektur-, form- och designområdet lokalt, regionalt och nationellt,
- med utgångspunkt från dessa analyser föreslå hur en ny politik för arkitektur, form och design kan utformas, och
- föreslå hur arkitektur, form och design kan få ett ökat genomslag inom berörda samhällsområden.

Vilka lärdomar kan dras av andra länders erfarenhet?

I allt fler länder i vår omvärld lyfts arkitektur, form och design fram som ett sätt att bl.a. främja ekonomisk utveckling och ett hållbart samhälle. I Danmark och Norge har t.ex. viktiga steg tagits för att förnya politiken på området. Det är angeläget att Sverige strävar efter att bibehålla och vidareutveckla ett inter-nationellt anseende inom arkitektur, samhällsbyggande och hållbar stadsutveckling där miljötankande kombineras med helhetssyn, socialt ansvar och funktionell och estetisk utformning.

Även på EU-nivå har en uppdatering skett av arkitektur-, form- och designfrågorna med fokus på bl.a. hållbar utveckling, tillväxt, innovation och ett utökat medborgarperspektiv. Sverige deltar på olika sätt i internationella samarbeten om arkitektur-, form- och designpolitik – på EU-nivå, bilateralt, genom mellan- statliga organisationer och genom berörda statliga myndigheter. Ofta sker detta inom råd och organ med inriktning på urban utveckling, tillväxt och miljö.

Sverige har haft stora internationella framgångar inom de kulturella och kreativa näringarna, inte minst inom områden som design, mode och spelutveckling. Men för att nå framgång i utlandet är det nödvändigt med en samverkan mellan olika politikområden för att stärka dessa näringar och för att säkra en återväxt av kreatörer. De kulturella och kreativa näringarna uppmärksammas allt mer, såväl i Sverige som i internationella sammanhang, för deras betydelse för ekonomins tillväxt.

Regeringen antog 2012 den nationella innovationsstrategin. Sveriges innovationsförmåga är avgörande för att kunna möta de utmaningar och möjligheter som den globala ekonomin innebär. Strategin slår fast att politiken ska utgå från ett helhetsperspektiv så att Sveriges innovationskraft kan upprätthållas och förstärkas över tid. Design och design- processer är centrala verktyg i dessa sammanhang.

Utredaren ska därför

- analysera och beskriva hur en politik för arkitektur, form och design utformats i några för Sverige relevanta länder och vilka lärdomar som kan dras för utformningen av en ny svensk politik för området.

Staten som förebild

Regeringen har tidigare framhållit att det finns ett stort behov av att belysa vikten av arkitektur, form och design i människors liv och för ett framtida hållbart samhälle (prop. 2012/13:1, utg. omr. 17, s. 31). De nationella målen för samhällsplanering lyfter fram att en god livsmiljö ska tryggas samtidigt som det finns goda förutsättningar för byggande av bostäder, lokaler m.m. Dessutom ska den fysiska planeringen ha en tydlig roll i arbetet för hållbar utveckling i städer, tätorter och landsbygd (prop. 2013/14:1, utg. omr. 18, s. 16).

Ett av de av riksdagen fastlagda nationella miljö kvalitetsmålen är God bebyggd miljö. Det innebär att städer, tätorter och annan bebyggd miljö ska utgöra en god och hälsosam livsmiljö samt medverka till en god regional och global miljö (prop. 2000/01:130, bet. 2001/02: MJU3, rskr. 2001/02:36). I målet ingår att det kulturella, historiska och arkitektoniska arvet i form av värdefulla byggnader och bebyggelsemiljöer bevaras, används och utvecklas (Ds 2012:22, s. 103).

I januari 2014 gav regeringen Boverket i uppdrag att ta fram ett förslag till strategi med etappmål och styrmedel för att nå miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö. Uppdraget ska redovisas i december 2014 (M2014/210/Mm).

I egenskap av normgivare, byggherre, beställare, inköpare, förvaltare och hyresgäst bör staten agera som förebild när det gäller arkitektur, form och design. Ett av målen i Framtidsformer är att offentligt och offentligt stött byggande, inredande och upphandling ska behandla kvalitetsfrågor på ett föredömligt sätt.

Staten har ett starkt intresse av att driva på utveckling och innovation för att öka de egna verksamheternas effektivitet. I Innovationsrådets slutrapport (SOU 2013:40) konstateras att innovationsprocesser ska syfta till ett värdeskapande för människor, företag och samhället i stort. Staten är i kraft av sin storlek som beställare och inköpare på marknaden en i hög grad tongivande aktör och kan visa på de samhällsekonomiska vinster som uppnås genom beaktande av långsiktig hållbarhet och livscykelsperspektiv. Kvalitet ska kunna beaktas även i sammanhang då detta perspektiv kommer i konflikt med kortsiktiga ekonomiska intressen.

Ett flertal centrala aktörers verksamhet har stor betydelse för utvecklingen av den fysiska miljön och de har även uppgifter som handlar om att belysa och uppmärksamma medborgarna om områdets vikt. Exempelvis har länsstyrelserna ansvar för bl.a. kulturmiljö, miljöfrågor, samhällsplanering, bostadsmarknad och näringspolitik. Andra myndigheter inom området är bl.a. Boverket, Forskningsrådet Formas, Konstnärsnämnden, Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde, Nämnden för hemslöjdsfrågor, Riksantikvarieämbetet, Statens centrum för arkitektur och design, Statens fastighetsverk, Statens konstråd, Tillväxtverket och Trafikverket, universitet och högskolor liksom flera statliga museer.

Ett flertal myndigheter har fått i uppdrag att arbeta med frågor som rör samhällsutvecklingen. År 2013 gav regeringen Statens centrum för arkitektur och design (f.d. Arkitekturmuseet) i uppdrag att utgöra en mötesplats för arkitektur, form och design. År 2014 gav regeringen Boverket, Naturvårdsverket, Statens energimyndighet, Tillväxtverket och Trafikverket i uppdrag att gemensamt upprätta och förvalta en plattform för frågor om hållbar stadsutveckling. Boverket, Statens centrum för arkitektur, form och design (f.d. Arkitekturmuseet), Formas och Riksantikvarieämbetet hade 2009–2013 ett regeringsuppdrag att främja hållbar stadsutveckling med särskild inriktning på de kulturella och sociala dimensionerna. Statens konstråd, Riksantikvarieämbetet, Boverket och Statens centrum för arkitektur och design hade ett regeringsuppdrag 2010–2014 att samverka om gestaltning av offentliga miljöer. Utgångspunkten i det gemensamma uppdraget har varit att

utveckla och stärka en helhetssyn i planering och byggande av offentliga miljöer. Båda uppdragen har rapporterats och samverkan mellan myndigheterna fortsätter.

Utöver ovanstående myndigheter finns ett flertal organisationer med statlig medfinansiering, t.ex. Föreningen Svensk Form och Stiftelsen Svensk Industridesign (SVID). En rad viktiga aktörer finns även utanför det statliga området. Exempelvis intar kommunerna en nyckelroll när det gäller utformning av den gemensamma offentliga miljön. Landstingen och de regionala kollektivtrafikmyndigheterna är stora beställare av offentliga miljöer och infrastrukturplaneringar. Landstingen har även en viktig uppgift genom att de tar fram de regionala kulturplanerna inom ramen för kultursamverkansmodellen. Aktörer med regionalt utvecklingsansvar har en betydande roll i arbetet för en hållbar tillväxt och utveckling. Det krävs en tydlighet i kommunikationen och behovet av nya former för samarbete mellan berörda aktörer måste analyseras.

Utredaren ska därför

- analysera och föreslå hur statens, landstingens och kommunernas åtagande kan utformas till stöd för politiken för arkitektur, form och design, såväl nationellt och regionalt som lokalt, och
- analysera och föreslå insatser för att öka möjligheterna för berörda aktörer att utveckla samverkan och dialog.

Hur kan kompetensnivån höjas när det gäller offentlig upphandling?

Hur den offentliga upphandlingen genomförs är av stor betydelse för att upprätthålla kvalitet när det gäller arkitektur, form och design. Den offentliga sektorn – som enligt Framtidsformer ska vara förebildlig – har i egenskap av beställare och inköpare möjlighet att stärka efterfrågan på god arkitektur, form och design där särskilt kvalitetsaspekterna och medvetenhet om hållbara material kan lyftas fram. Kompetens och stöd vid offentlig upphandling är ytterst viktigt för genomförandet av politiken. Det är inte minst viktigt när

det gäller kommunernas roll som beställare vid upphandling av planerings- och projekteringsuppdrag.

Utredaren ska därför

- analysera och beskriva offentliga beställares upphandlingskompetens när det gäller arkitektur-, form- och designperspektiv och föreslå åtgärder för att stärka kompetensnivån.

Lagstiftning och andra styrmedel

I samband med att handlingsprogrammet Framtidsformer beslutades gjordes även ändringar i plan- och bygglagen (1987:10), väglagen (1971:948) och lagen (1995:1649) om byggande av järnväg genom införande av de s.k. skönhetsparagraferna. Vid sidan av lagar finns förordningar med instruktioner för myndigheter, regleringsbrev, särskilda regeringsuppdrag samt tillsatta utredningar och andra styrmedel som staten förfogar över. De ändringar i lagstiftningen som trädde i kraft i samband med att handlingsprogrammet beslutades har inte följts upp under de 16 år som har gått.

Utredaren ska därför

- analysera och utvärdera effekterna av de lagändringar som gjordes i samband med handlingsprogrammet Framtidsformer,
- beskriva vilka långsiktiga och kortsiktiga ekonomiska effekter det nuvarande handlingsprogrammet, inklusive införandet av de s.k. skönhetsparagraferna, haft för offentlig sektor,
- analysera och utvärdera effekterna av förordningar med instruktioner till myndigheter, regleringsbrev samt andra statliga styrdokument som har beröringspunkter med arkitektur, form och design, och
- lämna författningsförslag där så bedöms nödvändigt.

Språket och begreppen

Rådet för arkitektur, form och design konstaterar i sin slutrapport (Rafd 2008:4) att arkitektur, form och design inte är självklara begrepp. Skilda föreställningar, språk, ideal och förebilder förvirrar och försvårar möjligheten att synliggöra frågornas betydelse. Ofta används inte begreppen arkitektur, form och design när det gäller problemlösningar för människans livsmiljö. En utveckling av området förutsätter att de begrepp som används inte verkar exkluderande utan synliggör att arkitektur, form och design är frågor som berör alla och att de kan bidra till mer välgrundade beslut. Statens insatser för arkitektur, form och design är ett verktyg för att skapa goda livsmiljöer med människan som utgångspunkt.

Utredaren ska därför

- analysera och lämna förslag till hur ett arbete med kommunikation om och främjande av arkitektur, form och design kan utvecklas med avseende på begreppsanvändning och språkbruk så att frågornas ställning stärks hos och uppfattas som angelägna av beslutfattare och medborgare.

Kunskap, kompetens och samverkan

En hög kvalitet i utbildningen av t.ex. fysiska planerare, av byggnads-, landskaps- och inredningsarkitekter, av formgivare och designer samt av byggnadsantikvarier stärker professionernas roll och ökar förståelsen av områdets värde för samhället. Gränserna mellan arkitekternas, konstnärernas och formgivarnas olika arbetsområden tenderar att suddas ut och det kan därför finnas ett behov av ett utvecklat kunskapsutbyte mellan utbildningar inom exempelvis teknik, ekologi, ekonomi, design, samhällsplanering och arkitektur. Även forskningen behöver stärkas, bl.a. genom att man utvecklar en högre grad av samverkan som tillvaratar kunskap inom och mellan olika discipliner. Riksdagen fattade i februari 2013 beslut om regeringens proposition Forskning och innovation (prop. 2012/13:30, bet.UbU:3, rskr. 2012/13:152). I propositionen för regeringen fram behovet av ökat nyttiggörande av forskningsbaserad kunskap och aviserar en kraftfull och

långsiktig satsning på forskning inom hållbart samhällsbyggande. För denna forskning betonas en helhetssyn där social, ekologisk, ekonomisk och kulturell hållbarhet behöver vara med och belysas tvärvetenskapligt.

Utredaren ska därför

- analysera och föreslå insatser för hur en bred kunskapsutveckling inom hållbart samhällsbyggande kan kopplas till utbildning på olika nivåer, konstnärlig forskning, forskning och praktik.

Mål, målstyrning och uppföljning

Kännedomen om målen för arkitektur-, form- och designpolitiken hos berörda myndigheter är i dag överlag låg och osäkerheten stor kring hur myndigheterna ska uppfylla dessa mål. Målen behöver formuleras så att de uppfattas som relevanta, tydliga och eftersträvansvärda för alla berörda politikområden. Vidare behöver de kombineras med en effektiv uppföljning. Uppföljning behöver även ske av kvalitativa aspekter där samband och effekter kan beskrivas liksom hur sysselsättning, hållbar tillväxt och innovation förhåller sig till målen. De befintliga målen för arkitektur, formgivning och design bör följas upp i förhållande till de nationella kulturpolitiska målen (prop. 2009/10:3, bet. 2009/10:KrU5, rskr. 2009/10:145).

Utredaren ska därför

- analysera de nationella målen för arkitektur-, form- och designpolitiken och vid behov föreslå nya mål,
- föreslå lämpliga insatser för att uppnå målen inom berörda politikområden, och
- analysera och beskriva olika möjligheter för löpande uppföljning och bedömningar av måluppfyllelsen inom området.

Konsekvensbeskrivningar

Utredaren ska analysera och redovisa konsekvenserna av sina förslag. De ekonomiska och budgetära konsekvenserna för stat, kommun och landsting ska bedömas och beräknas, vilket inkluderar berörda fastighetsförvaltande myndigheter och deras hyresgäster. Utgångspunkten ska vara oförändrade kostnads- ramar för staten samt att förslagen inte leder till ökade kostnader för kommuner och landsting. Utredaren ska vidare redovisa de personella konsekvenserna av sina förslag. Om förslagen förväntas leda till kostnadsökningar ska utredaren lämna förslag till hur dessa ska finansieras.

Konsekvensbeskrivningen ska även göras utifrån ett mång- falds-, jämställdhets- och barn- och ungdomsperspektiv.

Förslagets konsekvenser för företag ska också bedömas och beräknas liksom konsekvenserna för miljön. Om något av förslagen i betänkandet påverkar det kommunala självstyret ska dess konsekvenser och de avvägningar som föranlett förslagen redovisas särskilt.

Arbetsformer och redovisning av uppdraget

Utredaren ska bedriva sitt arbete öppet, utåtriktat och i nära kontakt med relevanta aktörer inom såväl den offentliga som den privata sektorn.

Utredaren ska hålla sig informerad om och beakta relevant arbete som pågår inom Regeringskansliet och inom EU.

Uppdraget ska redovisas senast den 1 oktober 2015. (Kulturdepartementet)

Kommittédirektiv Tilläggsdirektiv till Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design (Ku 2014:02)
Beslut vid regeringssammanträde den 5 mars 2015. Dir. 2015:24

Utvidgning av uppdraget

Regeringen beslutade den 15 maj 2014 kommittédirektiv om en översyn av den statliga politiken för arkitektur, form och design (dir. 2014:69). Utöver det ursprungliga uppdraget ska utredningen också analysera och lämna förslag på hur arkitektur-, form- och designområdet i högre grad kan präglas av dialog och delaktighet samt bidra till en hållbar samhällsutveckling. Uppdraget ska fortfarande redovisas senast den 1 oktober 2015.

Hur kan arkitektur, form och design bidra till en hållbar samhällsutveckling?

Vikten av en hållbar samhällsutveckling genomsyrar regeringens politik inom alla områden. Flera initiativ har tagits för att ge alla människor i alla delar av landet en god livsmiljö där en långsiktigt god hushållning med naturresurser och energi främjas. Även på EU-nivå återfinns detta fokus, vilket bl.a. kommer till uttryck genom en europeisk märkning av hållbara produkter och tjänster samt betoning av miljömässiga och sociala dimensioner i offentlig upphandling. Dessutom öronmärker EU-kommissionen minst fem procent av regionalfondens insatser under strukturfondsperioden 2014–2020 till hållbar stadsutveckling.

Trots att det i samhället i dag råder konsensus kring att en hållbar samhällsutveckling bör eftersträvas, motverkas den av flera faktorer. En av dessa faktorer är de klyftor som uppstår i samhället på grund av

skillnader i geografiska och sociala förutsättningar. Delegationen för hållbara städer konstaterade i rapporten Femton hinder för hållbar stadsutveckling (M2011:01/2012/66) att ökad social och rumslig uppdelning i städerna är ett hot mot den sociala hållbarheten och bidrar till minskad sammanhållning och ökad ohälsa.

Ytterligare faktorer som kan motverka en hållbar samhällsutveckling är olika hinder för delaktighet, vilka kan vara av såväl fysisk som annan karaktär. Att dessa hinder ska undanröjas är en fråga om jämlikhet och rättvisa. Den 1 januari 2015 beslutade riksdagen om att införa bristande tillgänglighet som en ny form av diskriminering i diskrimineringslagen (2008:567). Lagändringen innebär att en enskild med funktionsnedsättning har rättsliga möjligheter att driva sin rätt att inte bli diskriminerad på grund av bristande tillgänglighet.

Medveten design är en resurs som kommer alla till del, oavsett funktionsförmåga. Sverige har ratificerat FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och förbinder sig därmed att genomföra eller främja forskning och utveckling av universellt utformade produkter, tjänster, utrustning och anläggningar samt att främja universell utformning vid utveckling av normer och riktlinjer. Universell utformning innebär att miljöer och produkter ska utformas så att de fungerar för alla människor utan att speciell anpassning behövs.

Medveten design kan främja ett tillgängligt samhälle med möjlighet till delaktighet för alla. Dessutom spelar design en viktig roll för en hållbar samhällsutveckling, då väl utvecklad design är en faktor för att möta utmaningar som klimathot och viktiga resursers ändlighet. Dessa utmaningar ställer krav på nya förhållningssätt i företags, offentlig sektors och individens konsumtionsbeslut.

Utredaren ska därför

- analysera och lämna förslag på hur arkitektur, form och design kan bidra till en hållbar samhällsutveckling, präglad av sammanhållning, inkludering och tillgänglighet.

Hur kan processerna på området präglas av dialog och delaktighet?

För att arkitektur-, form- och designområdet ska kunna bidra till en hållbar samhällsutveckling behöver boendes och brukares delaktighet främjas. Detta gagnar kvalitet och förankring och kan även bidra till effektivare processer. En strävan efter större delaktighet från olika grupper kan dock försvåras av att beslut och processer ofta följer invanda mönster och tankesätt snarare än att anpassas efter faktiska sociala förutsättningar och därigenom sätta människan i centrum. Exempelvis utformas skolmiljöer inte alltid med utgångspunkt i vad som gagnar elevernas inlärning, välmående och hälsa.

Vidare upplever medborgarna ofta att stadsbyggnadsprocesser är svårbegripliga och därmed svåra att påverka. En hög takt i bostadsbyggandet, i synnerhet i regioner med bostadsbrist, är ett viktigt mål som inte kan åsidosättas. Detta mål behöver dock inte vara oförenligt med arkitektonisk kvalitet och ett större medborgarinflytande. Sveriges Kommuner och Landsting lyfter särskilt fram medborgardialog som ett sätt att ta stadsbyggnadsprocesser närmare medborgarna. Runt om i landet finns en rad goda exempel på medborgardialoger och viktiga erfarenheter gjordes även i samband med Storstadssatsningen i början av 2000-talet (se bl.a. SOU 2005:29). Det finns även många intressanta erfarenheter från stadsutvecklingsprojekt internationellt, där bl.a. ungdomar och kvinnor varit utpekade målgrupper. Erfarenheter av sådana projekt visar på vikten av att ta hänsyn till att det finns betydande skillnader mellan individer när det gäller politisk självtilltro samt kunskap och erfarenheter som möjliggör deltagande.

Det är inte minst viktigt att ta hänsyn till barns och ungas särskilda förutsättningar för deltagande inom arkitektur-, form- och designområdets processer. Den byggda och anlagda miljöns utformning och tillgången till närbelägna grönområden har betydelse för hur barn och unga kan utvecklas. Med utgångspunkt i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) ska barnets bästa komma i främsta rummet och barnet ska få uttrycka sin mening och höras i alla frågor som rör barnet. För att kunna vara delaktiga i de beslut som rör gestaltandet av barns och ungas livsmiljöer behöver de ges möjlighet att få förståelse för och kunskap om arkitektur-, form- och designområdet.

Att sätta människan i centrum av en process ställer krav på förståelse för olika perspektiv. All bebyggelse och de föremål vi möter i vår vardag berättar något om den tid de gestaltades i och är en del av vårt gemensamma kulturarv. Ändå värderas dessa berättelser olika. Exempelvis kommuniceras ofta en negativ bild av så kallade miljonprogramsområden. En hållbar utveckling i dessa områden kan främjas av att man ser och lyfter fram de befintliga kvaliteterna och det kulturarv som finns där, samtidigt som man kontinuerligt utvecklar dem som livsmiljöer för såväl samtiden som framtiden.

Utredaren ska därför

- analysera och lämna förslag på hur processer kring arkitektur, form och design i högre grad kan präglas av dialog och delaktighet.

Arbetsformer och redovisning av uppdraget

Det som sägs om konsekvensbeskrivning, samråd och arbetsformer i ursprungsdirektiven gäller i tillämpliga delar också dessa direktiv. Uppdraget ska fortfarande redovisas senast den 1 oktober 2015. (Kulturdepartementet)

Remiss av betänkandet (SOU 2015:88)

Gestaltad livsmiljö

Remissinstanser:

1. Riksrevisionen
2. Riksdagsförvaltningen
3. Riksbanken
4. Svenska institutet
5. Business Sweden (Sveriges export- och investeringsråd)
6. Försvarsmakten
7. Försäkringskassan
8. Socialstyrelsen
9. Folkhälsomyndigheten
10. Myndigheten för delaktighet
11. Barnombudsmannen
12. Ekonomistyrningsverket
13. Skatteverket
14. Kammarkollegiet
15. Arbetsgivarverket
16. Länsstyrelsen i Stockholms län
17. Länsstyrelsen i Uppsala län
18. Länsstyrelsen i Södermanlands län
19. Länsstyrelsen i Östergötlands län
20. Länsstyrelsen i Jönköpings län
21. Länsstyrelsen i Kronobergs län
22. Länsstyrelsen i Kalmar län
23. Länsstyrelsen i Gotlands län
24. Länsstyrelsen i Blekinge län
25. Länsstyrelsen i Skåne län
26. Länsstyrelsen i Hallands län
27. Länsstyrelsen i Västra Götalands län
28. Länsstyrelsen i Värmlands län
29. Länsstyrelsen i Örebro län
30. Länsstyrelsen i Västmanlands län
31. Länsstyrelsen i Dalarnas län
32. Länsstyrelsen i Gävleborgs län
33. Länsstyrelsen i Västernorrlands län
34. Länsstyrelsen i Jämtlands län
35. Länsstyrelsen i Västerbottens län
36. Länsstyrelsen i Norrbottens län
37. Statskontoret
38. Statens fastighetsverk
39. Fortifikationsverket
40. Konsumentverket
41. Upphandlingsmyndigheten
42. Skolverket
43. Statens skolinspektion
44. Specialpedagogiska skolmyndigheten
45. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor
46. Universitetskanslersämbetet
47. Universitets- och högskolerådet
48. Uppsala universitet
49. Lunds universitet
50. Göteborgs universitet
51. Stockholms universitet
52. Umeå universitet
53. Linköpings universitet
54. Karolinska institutet
55. Kungl. tekniska högskolan
56. Luleå tekniska universitet
57. Karlstads universitet
58. Linnéuniversitetet
59. Örebro universitet

60. Mittuniversitetet
61. Sveriges lantbruksuniversitet
62. Blekinge tekniska högskola
63. Gymnastik- och idrottshögskolan
64. Högskolan i Borås
65. Konstfack
66. Kungl. Konsthögskolan
67. Malmö högskola
68. Södertörns högskola
69. Kungl. biblioteket
70. Vetenskapsrådet
71. Naturvårdsverket
72. Kemikalieinspektionen
73. Havs- och vattenmyndigheten
74. Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut (SMHI)
75. Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande (Formas)
76. Affärsverket Svenska kraftnät
77. Statens energimyndighet
78. Miljömålsberedningen
79. Miljömålsrådet
80. Nationella miljömålssamordnaren
81. Trafikverket
82. Sjöfartsverket
83. Luftfartsverket
84. Transportstyrelsen
85. Trafikanalys
86. Konkurrensverket
87. Bolagsverket
88. Verket för innovationssystem (Vinnova)
89. Tillväxtverket
90. Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser (Tillväxtanalys)
91. Statens jordbruksverk
92. Boverket
93. Lantmäteriet
94. Statens kulturråd
95. Myndigheten för kulturanalys
96. Konstnärsnämnden
97. Riksteatern
98. Statens konstråd
99. Nämnden för hemslöjdsfrågor
100. Riksarkivet
101. Riksantikvarieämbetet
102. Statens historiska museer
103. Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde
104. Moderna museet
105. Statens museer för världskultur
106. Statens centrum för arkitektur och design
107. Riksutställningar
108. Sametinget
109. Diskrimineringsombudsmannen
110. Arbetsmiljöverket
111. Stiftelsen Nordiska museet
112. Stiftelsen Tekniska museet
113. Bildmuseet
114. Röhsska museet
115. Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA)
116. Kungl. Akademien för de fria konsterna
117. Stockholms läns landsting
118. Uppsala läns landsting
119. Södermanlands läns landsting
120. Östergötlands läns landsting

121. Jönköpings läns landsting
122. Kronobergs läns landsting
123. Kalmar läns landsting
124. Blekinge läns landsting
125. Skåne läns landsting
126. Hallands läns landsting
127. Västra Götalands läns landsting
128. Värmlands läns landsting
129. Örebro läns landsting
130. Västmanlands läns landsting
131. Dalarnas läns landsting
132. Gävleborgs läns landsting
133. Västernorrlands läns landsting
134. Jämtlands läns landsting
135. Västerbottens läns landsting
136. Norrbottens läns landsting
137. Samverkansorganet i Uppsala län
138. Samverkansorganet i Södermanlands län
139. Samverkansorganet i Kalmar län
140. Samverkansorganet i Blekinge län
141. Samverkansorganet i Värmlands län
142. Samverkansorganet i Dalarnas län
143. Samverkansorganet i Västerbottens län
144. Sveriges Kommuner och Landsting
145. Alingsås kommun
146. Arvika kommun
147. Bodens kommun
148. Bollnäs kommun
149. Borås kommun
150. Botkyrka kommun
151. Båstads kommun
152. Eksjö kommun
153. Eskilstuna kommun
154. Eslövs kommun
155. Gotlands kommun
156. Gävle kommun
157. Göteborgs kommun
158. Huddinge kommun
159. Järfälla kommun
160. Jönköpings kommun
161. Kalmar kommun
162. Kiruna kommun
163. Klippans kommun
164. Kristianstad kommun
165. Kungälv kommun
166. Linköpings kommun
167. Lomma kommun
168. Malmö kommun
169. Mora kommun
170. Motala kommun
171. Nacka kommun
172. Norrköpings kommun
173. Norrtälje kommun
174. Skövde kommun
175. Stockholms kommun
176. Strängnäs kommun
177. Sundbybergs kommun
178. Södertälje kommun
179. Trosa kommun
180. Täby kommun
181. Ulricehamns kommun
182. Umeå kommun
183. Upplands Väsby kommun
184. Uppsala kommun

185. Värnamo kommun
186. Växjö kommun
187. Ystads kommun
188. Örebro kommun
189. Örnköldsviks kommun
190. Östersunds kommun
191. Byggnads
192. DiK
193. Landsorganisationen i Sverige (LO)
194. Sveriges akademikers centralorganisation (SACO)
195. Sveriges Arkitekter
196. Sveriges Designer
197. Sveriges Ingenjörer
198. Tjänstemännens centralorganisation (TCO)
199. A&E Design
200. AB Göta kanalbolag
201. Akademiska Hus AB
202. Arken arkitekter
203. Atrium Ljungberg
204. Byggherrarna Sverige AB
205. Chalmers tekniska högskola
206. Einar Mattsson
207. Folkhem
208. Handelshögskolan i Stockholm
209. Humlegården
210. Jernhusen AB
211. John Mattson Fastighetsföretagen
212. Kinnarps
213. Källemo
214. Landskapslaget
215. Lots design
216. Materia
217. Metria AB
218. MKB Fastighets AB
219. NCC
220. OkiDoki/Archileaks
221. PEAB
222. Propeller Design
223. Ramböll
224. Riksbyggen
225. Schlyter Gezelius arkitektkontor
226. Skanska
227. Specialfastigheter Sverige AB
228. Sveaskog AB
229. Sweco
230. Swedavia AB
231. Svenska Bostäder
232. Tengbom
233. Transformator
234. Tyréns
235. URBIO AB
236. Utopia Arkitekter
237. Vasakronan
238. Vasallen AB
239. Vattenfall AB
240. Veidekke
241. Veryday
242. White
243. Wingårdhs
244. Visit Sweden AB
245. WSP Sverige
246. Älvstranden Utveckling AB
247. Arbetslivsmuseernas Samarbetsråd

248. ARKiS (Arkitektur i skolan)
249. Arkitekturens vänner
250. Arkus, forskning och utveckling inom arkitektur och samhällsbyggande
251. Association for Design and Advertising (ADA)
252. Association of Swedish Fashion Brands (ASFB)
253. Branschorganisationen Trä- och Möbelföretagen (TMF)
254. Bygdegårdarnas Riksförbund
255. Design for All Sverige
256. Entreprenörskapsforum
257. Fastighetsägarna Sverige
258. Form/Design Center i Malmö
259. Föreningen för samhällsplanering
260. Föreningen Svensk Form
261. Föreningen Sveriges Konsthantverkare och Industriformgivare (KIF)
262. Föreningen Sveriges Landsantikvarier
263. Företagarna
264. Handikappförbunden (HSO)
265. HSB
266. Hyresgästföreningen
267. Interaktiva Institutet
268. IQ Samhällsbyggnad
269. jagvillhabostad.nu
270. Johanneberg Science Park
271. Konsthantverkscentrum
272. Konstnärernas Riksorganisation (KRO)
273. Konstnärliga och Litterära Yrkesutövares Samarbetsnämnd (KLYS)
274. Kulturmiljöfrämjandet
275. Kvinnors byggforum
276. Mistra Urban Futures
277. Mångkulturellt Centrum
278. Naturskyddsföreningen
279. Neuroförbundet
280. Movium
281. Riksförbundet Sveriges museer
282. Riksföreningen Våra Gårdar
283. Riksorganisationen Folkets Hus och parker
284. Romano Pasos Research Centre
285. Sameslöjdstiftelsen Sámi Duodji
286. Samhällsbyggarna
287. Samverkansforum för statliga byggherrar och fastighetsförvaltare
288. SISP – centralorganisationen för science parks och inkubatorer
289. Stiftelsen Färgfabriken
290. Stiftelsen för strategisk forskning
291. Stiftelsen Kulturmiljövård
292. Stiftelsen Svensk Industridesign (SVID)
293. Stockholm Resilience Center
294. Stockholms arkitektförening
295. Stockholms handelskammare
296. Svenska byggnadsvårdsföreningen
297. Svenska IALE
298. Svenska kyrkan
299. Svenska Moderådet
300. Svenska Tecknare
301. Svenska Teknik & Designföretagen (STD)
302. Svenska Turistföreningen
303. Svenskt Näringsliv
304. Svenskt Trä
305. Sverigeförhandlingen
306. Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag (SABO)
307. Sveriges Byggindustrier

- 308. Sveriges Hembygdsförbund
- 309. Sveriges konsumenter
- 310. Sveriges offentliga inköpare (SOI)
- 311. Sveriges Praktiserande Byggnadsantikvarier (SPBA)
- 312. Sveriges stadsarkitektförening
- 313. Villaägarna

Remissvaren i fem exemplar (ett original och fyra kopior) ska ha kommit in till Kulturdepartementet, 103 33 Stockholm senast den 14 mars 2016. Remissvaret ska även sändas i elektronisk form (Word-format) till ku.remissvar@regeringskansliet.se.

Ange vårt diarienummer Ku2015/02481/KL.

Remissvaren kan komma att publiceras på regeringens webbplats. I remissen ligger att regeringen vill ha synpunkter på förslagen.

Myndigheter under regeringen är skyldiga att svara på remissen. En myndighet avgör dock på eget ansvar om den har några synpunkter att redovisa i ett svar. Om myndigheten inte har några synpunkter, räcker det att svaret ger besked om detta.

För **andra remissinstanser** innebär remissen en inbjudan att lämna synpunkter.

Råd om hur remissyttranden utformas finns i Statsrådsberedningens promemoria *Svara på remiss – hur och varför* (SB PM 2003:2). Den kan laddas ner eller beställas från Regeringskansliets webbplats www.regeringen.se.

Daniel Ström
Expeditions- och rättschef

Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design. SOU 2015:88

Betänkande av Gestaltad livsmiljö - en ny politik för arkitektur, form och design Stockholm 2015 SOU 2015:88

SOU och Ds kan köpas från Wolters Kluwers kundservice.
Beställningsadress: Wolters Kluwers kundservice, 106 47 Stockholm
Ordertelefon: 08-598 191 90
E-post: kundservice@wolterskluwer.se
Webbplats: wolterskluwer.se/offentligapublikationer

För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Wolters Kluwer Sverige AB
på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Svara på remiss – hur och varför.

Statsrådsberedningen, SB PM 2003:2 (reviderad 2009-05-02)

En kort handledning för dem som ska svara på remiss. Häftet är gratis och kan laddas ner som pdf från eller beställas på regeringen.se/remisser

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet.

Omslag: Elanders Sverige AB.

Tryck: Elanders Sverige AB, Stockholm 2015.

ISBN 978-91-38-24359-6

ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Kulturdepartementet

Regeringen beslutade den 15 maj 2014 att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att föreslå en ny politik för arkitektur, form och design. Regeringen beslutade samtidigt om direktiv för den särskilde utredaren (dir 2014:69).

Till särskild utredare förordnades samma dag stadsbyggnadsdirektören Christer Larsson. Utredningen har antagit namnet Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design (Ku 2014:02).

Regeringen beslutade den 5 mars 2015 om tilläggsdirektiv till utredningen (dir 2015:24). Enligt tilläggsdirektiven ska utredningen utöver det ursprungliga uppdraget också analysera och lämna förslag på hur arkitektur-, form- och designområdet i högre grad kan präglas av dialog och delaktighet samt bidra till en hållbar samhällsutveckling.

Som experter förordnades från och med den 4 september 2014 kanslirådet Claes Eriksson, departementssekreteraren Maria Hansson, departementssekreteraren Karin von Hedenberg, ämnesrådet Kerstin Lokrantz, departementssekreteraren Ludvig Lundgren, departementssekreteraren Henrietta Schöenstern och kanslirådet Anna Carin Thomér. Departementssekreteraren David Ek förordnades som expert från och med den 26 januari 2015. Departementssekreteraren Anna Dammert, departementssekreteraren Marcus Hellqvist, ämnesrådet Sverker Lindblad och kanslirådet Gerd Mörck, förordnades som experter från och med den 23 mars 2015.

Den 26 januari 2015 entledigades Maria Hansson och Karin von Hedenberg som experter och den 23 mars 2015 entledigades Henrietta Schöenstern som expert.

Utredningen har dessutom haft tre referensgrupper, med representanter för myndigheter, organisationer och näringsliv knutna till sig.

Som huvudsekreterare anställdes från den 4 augusti 2014 landskapsarkitekten Per-Magnus Nilsson. Som sekreterare anställdes från och med den 23 september 2014 kommunikationschefen Anna Bellander och professorn Christina Zetterlund.

Kommittén överlämnar härmed betänkandet *Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design* (SOU 2015:88). Uppdraget är därmed slutfört.

Malmö och Stockholm i oktober 2015

Christer Larsson

/Per-Magnus Nilsson Anna Bellander Christina Zetterlund

Innehåll

Utredarens förord	13
Sammanfattning	15
Summary	25
1 Utredningens uppdrag och arbete	37
1.1 Utredningens uppdrag	37
1.2 Arbetssätt och referensgrupper	38
1.3 Betänkandets disposition	39
2 Politiken för arkitektur, form och design sedan Framtidsformer	41
2.1 Utredningens uppdrag	41
2.2 Mål och innehåll i handlingsprogrammet Framtidsformer	41
2.3 Insatser efter Framtidsformer	43
2.4 Analys av Framtidsformer	51
3 Språket och begreppen	55
3.1 Utredningens uppdrag	55
3.2 En gemensam förståelse	55
3.3 Arkitektur	56
3.4 Form	58
3.4.1 Konsthantverk, slöjd och hantverk	59
3.5 Design	60
3.6 Arkitektur, form och design är delar i en helhet	63
4 Perspektivet gestaltad livsmiljö och utmaningar för området	65
4.1 Gestaltad livsmiljö – ett perspektiv för arkitektur, form och design	65
4.2 Identifierade utmaningar	67
4.3 Hållbar utveckling	68
4.3.1 Klimat och resurser	69
4.3.2 Teknisk utveckling	72
4.3.3 Urbanisering, stadens och landsbygdens utveckling	75

4.3.4 Boende	78
--------------------	----

5 Lärdomar från andra länder 83

5.1 Utredningens uppdrag	83
5.2 Politiken för arkitektur, form och design i andra länder	83
5.2.1 Danmark	84
5.2.2 Norge	88
5.2.3 Nederländerna	91
5.2.4 Storbritannien	93
5.2.5 EU:s arkitektur- och designpolicy	95
5.2.6 Hållbar stadsutveckling i andra länder	97
5.3 Några generella slutsatser och jämförelser med svenska förhållanden ..	98
5.3.1 Kommunal arkitekturpolitik	98
5.3.2 Design för tjänster i den offentliga sektorn för ökat förtroende hos medborgarna	99
5.3.3 Stärkt svensk export av arkitektur, form och design	100
5.3.4 Professionernas ställning och kompetens	101
5.3.5 Samverkan mellan organisationer stärker arkitektur, form och design nationellt och regionalt	103
5.3.6 Sverige som föregångsland för ett samlat perspektiv	103

6 Nya mål för arkitektur-, form- och designpolitiken utifrån perspektivet gestaltad livsmiljö 105

6.1 Utredningens uppdrag	105
6.2 Gällande mål och bakgrund	105
6.2.1 Gällande mål för statens arbete med arkitektur, formgivning och design	108
6.2.2 Gällande kulturpolitiska mål	109
6.2.3 Gällande miljömål	110
6.2.4 Folkhälsomålet	114
6.2.5 Mål för integrations- och jämställdhetspolitiken	116
6.2.6 Nationella mål för kulturmiljöarbetet	117
6.2.7 Mål för utgiftsområdet Samhällsplanering, bostadsförsörjning och byggande samt mål för konsumentpolitik	118

6.2.8 Målen för utgiftsområdet Regional tillväxt	119
6.2.9 Målen för utgiftsområdet Areella näringar, landsbygd och livsmedel.....	121
6.3 Utvärdering av gällande mål för arkitektur, form och design	121
6.4 Förslag till nya nationella mål för arkitektur-, form- och designpolitiken	124

7 Myndigheten för Gestaltad livsmiljö 129

7.1 Utredningens uppdrag	129
7.2 En myndighet för perspektivet gestaltad livsmiljö	129
7.2.1 Kort bakgrund om Arkdes	130
7.2.2 Remiss av promemoria om sammanslagning av Arkdes och Moderna museet	131
7.3 Förslag till ombildning av Arkdes till Myndigheten för Gestaltad livsmiljö	132
7.3.1 Samlingarnas tillhörighet	134
7.3.2 Utställningar lokalt, regionalt och nationellt	135
7.3.3 Mötesplatsuppdraget	136
7.3.4 Myndighetens kompetens, lokalisering och regionala samverkan ...	137
7.3.5 Pedagogiska perspektiv och forskning	139
7.3.6 Samverkan med andra myndigheter – sammanfattning av övriga förslag till myndighetens verksamhet	140

8 Det offentliga och insatser inom arkitektur, form och design 141

8.1 Utredningens uppdrag	141
8.2 Den offentliga sektorn	141
8.3 Statliga myndigheter och statliga bolag inom området	142
8.4 Kommunernas och landstingens uppgifter	147
8.4.1 Kommunerna	147
8.4.2 Landsting och regioner	150
8.5 Insatser för samverkan inom arkitektur, form och design	153
8.5.1 Förslag till riksarkitekt med Statens fastighetsverk som särskilt ansvarig	153

8.5.2 Samverkan mellan statliga byggherrar och förvaltare	154	9.5.3 Upphandling av tjänster för planering, byggande och inredning	184
8.5.3 Helhetsyn på offentliga miljöer	155	9.5.4 Upphandling av konst och formkonstnärstjänster	187
8.5.4 En fond för stöd till utvecklingsinsatser inom arkitektur, form och design	156	9.5.5 Hållbar upphandling	188
8.5.5 Perspektivet gestaltad livsmiljö i Sverigeförhandlingen	158	9.6 Bristerna i regelverk och hantering	192
8.5.6 Erfarenheterna från Delegationen för hållbara städer ska tas tillvara.	160	9.6.1 Kompetens och kvalitet	193
8.5.7 Myndigheten för Gestaltad livsmiljö ska samverka med Plattformen för hållbar stadsutveckling	161	9.6.2 Sammanfattning av de identifierade problemen	196
8.5.8 Större satsningar på grön innovation och miljöteknik	163	9.7 Tidigare insatser inom området	197
8.5.9 Statliga myndigheters ansvar att ta fram särskilda program för arkitektur, form och design	165	9.8 Insatser för ökad kvalitet och höjd kompetens	197
8.5.10 Kommuner och regioner ska stimuleras att ta fram program för arkitektur, form och design	166	9.8.1 Samverkan mellan myndigheter	197
8.5.11 Arkitektur, form och design i de regionala kulturplanerna och kultursamverkansmodellen ..	168	9.8.2 Utbildning av myndigheternas inköpare	198
8.5.12 Ökat stöd till ungdomsverksamhet i allmänna samlingslokaler och icke-statliga kulturlokaler	168	9.8.3 Metodstöd för kompetensuppbyggnad kring upphandlingsformer som underlättar inriktning mot kvalitet	199
8.5.13 Bättre stöd till exportfrämjande åtgärder på området	170	9.8.4 Forskning inom offentlig upphandling av arkitektur, form och design ska stöttas	200
8.5.14 Införande av <i>wild card</i> -systemet	171	9.8.5 Stärkt kvalitet i kommunernas upphandling av arkitektur, form och design	202
9 Höjd kompetensnivå inom offentlig upphandling	173	9.8.6 Forum för möten mellan inköpare och leverantörer	202
9.1 Utredningens uppdrag	173	10 Kunskap, kompetens och samverkan.....	205
9.2 Om lagen om offentlig upphandling	173	10.1 Utredningens uppdrag	205
9.3 Nuvarande regelverk för upphandling	175	10.2 Människornas kunskap och erfarenhet	205
9.3.1 Upphandlingsförfaranden	175	10.3 Arkitektur, form och design i grund- och gymnasieskolan	207
9.3.2 Kriterier för utvärdering i nuvarande lagstiftning	179	10.4 Professionens utvidgade kunskap	211
9.4 Kommande regelverk för upphandling	180	10.5 Breddad rekrytering	212
9.4.1 Kriterier för utvärdering i det nya regelverket	181	10.6 Forskning	214
9.5 Tillämpningen av LOU generellt och inom arkitektur, form och design	181	10.7 Konstnärligt prövande	219
9.5.1 Upphandlingsprocessen generellt.....	182	10.8 Beställarkompetens.....	220
9.5.2 Statens förebildlighet.....	182	10.9 Förslag och bedömningar för en bred kunskapsutveckling inom hållbart samhällsbyggande	221
		10.9.1 Breddad rekrytering – en kvalitet i utbildningen	221
		10.9.2 Finansiering av nationella forskningsnätverk	222
		10.9.3 Forskningsutlysning i hållbart samhällsbyggande	223

10.9.4 Internationella perspektiv – utredning av konsekvenserna av studieavgifter	225
10.9.5 Behov av en utvidgad kunskap i grundutbildningarna på universitet och högskolor	226

11 Lagstiftning och andra styrmedel 227

11.1 Utredningens uppdrag	227
11.2 Gällande bestämmelser och bakgrund	227
11.2.1 Bakgrund till aktuella paragrafer och behovet av utvärdering	228
11.2.2 Plan- och bygglagen	229
11.2.3 Väglagen och lagen om byggande av järnväg	232
11.2.4 Miljöbalken	234
11.3 Utvärdering av behovet av förändringar i bestämmelserna	234
11.3.1 Inga förändringar i de aktuella paragraferna	238
11.3.2 Innovativt byggande bör främjas	239
11.3.3 Behov av fördjupad analys av gällande bestämmelser	241

12 Konsekvenser 243

12.1 Utredningens uppdrag	243
12.2 Förväntade effekter av betänkandets förslag.....	243
12.3 Ekonomiska konsekvenser	244
12.4 Övriga konsekvenser	248

Bilagor

Bilaga 1 Kommittédirektiv 2014:69	251
Bilaga 2 Kommittédirektiv 2015:24	263
Bilaga 3 Referensgrupper och nationella konferenser	267

Utredarens förord

I detta betänkande presenterar jag min syn på vad arkitektur, form och design gör. Betänkandet har, utifrån min grundtro på området, vuxit fram i en process, en designprocess om man så vill, tillsammans med experter, referensgrupper, konferensdeltagare och framför allt med utredningens sekreterare.

Min tro på arkitekturens, formens och designens kraft är genuin. Jag tror att vi kan förändra världen, åtminstone vår dagliga livsmiljö. Att arkitektur, form och design bidrar till de långsiktiga perspektivens ösningar är för mig självklart.

När vi i vardagen ser effekterna av globaliseringen, en ökande segregation och ohälsa och en minskande attraktivitet i flera av våra städer, så ökar intresset för arkitektur, form och design och hur områdets kraft kan utnyttjas. Regeringen fångar denna rörelse genom att ta fram en ny politik för området och tror alltså också på att arkitektur, form och design kan göra skillnad för kvaliteten i den gestaltade livsmiljön.

Min syn är att området kan möta samhällets utmaningar, inte bara som en sinnlig upplevelse i nuet, vilket i sig är viktigt, utan på det sätt som arkitektur, form och design påverkar vår livsmiljö, i vår vardag. Det är viktigt att politiken står i ett ständigt aktuellt förhållande till dessa utmaningar och därför föreslår jag en politik som är processuell, i rörelse. Jag föreslår även att en myndighet bildas som kan hantera dessa frågor och som kan spana, perspektivera, samarbeta, ställa ut, debattera och vid behov, minst varje mandatperiod, föreslå nya mål.

Att det offentliga ska gå före i gestaltningen av livsmiljön är självklart. Inte minst i utformningen av välfärdens miljöer, där man sänder signaler till medborgarna om rätten till en vacker och varaktig livsmiljö. Det offentliga har de starkaste redskapen för gestaltningen av vår livsmiljö och dessa ska användas koordinerat för att uppfylla poli-

tikens målbild. En riksarkitekt som stimulerar statens agerande i bolag och verk är därför betydelsefull.

Det är tydligt att branschen som helhet behöver en utvecklad syn på upphandlingsfrågor och en stärkt efterfrågan på områdets tjänster. En förändrad syn på och ett större mod i den offentliga upphandlingen behövs. Detta är fullt möjligt och handlar om kvalitet och kunskap. Med nya anslag för stöd till en innovativ branscutveckling kommer området att stärkas. Förhoppningen är att en starkare roll på nationell nivå även leder till en ökad framgång i exporten av områdets tjänster.

Politiken för arkitektur, form och design är inte ett isolerat område. Den verkar i ett sammanhang och är för genomslaget helt beroende av välutbildade och kompetenta beställare. Att beställaren, såväl privat som offentlig, delar en vision om vad som ska göras och vilken roll arkitektur, form och design kan spela, är därför avgörande för resultatet.

Med en myndighet och en rad andra förslag inom till exempel utbildning, forskning och exportstöd, ser jag framför mig en bransch som utnyttjas fullt ut och i ett gott samarbete med övriga aktörer, politik, näringsliv och medborgare, för att skapa en god gestaltad livsmiljö.

Jag är förhoppningsfull efter att ha träffat över femhundra personer under processen och sett att det finns en medvetenhet om de utmaningar vi möter och även en iver att hantera dem. Det omfattande bostadsbyggandet vi står inför är ett exempel på en fantastisk möjlighet till att gemensamt kunna minska klyftor, skapa en bra livsmiljö och ett långsiktigt hållbart samhälle.

Möjligheten kommer inte tillbaka inom vår livstid – ta den.

Malmö i oktober Christer Larsson

Sammanfattning

Utredningens uppdrag

Den gällande politiken för arkitektur, form och design antogs 1998 genom handlingsprogrammet Framtidsformer. Mycket har hänt sedan dess, både inom arkitektur-, form- och designområdet, och i samhället i stort. År 2014 beslutade regeringen att politiken för området ska ses över. Utredningen Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design (Ku 2014:02) tillsattes med uppdraget att göra en översyn av den nuvarande politiken för arkitektur, form och design och föreslå en ny politik för området.

Syftet med uppdraget är att stärka arkitekturens, formens och designens värde och betydelse för individen, livsmiljön och den hållbara samhällsutvecklingen.

Enligt direktivet (dir. 2014:69) ska utredningen föreslå hur en ny politik för arkitektur, form och design kan utformas utifrån en bedömning av områdets framtida utmaningar och hur arkitektur, form och design kan få ett ökat genomslag inom berörda samhällsområden. Uppdraget omfattar att analysera begrepps användning och språkbruk för att kommunikationen av arkitektur, form och design ska främjas och utvecklas. Utifrån jämförelser med andra länder ska utredningen beskriva vilka lärdomar som kan dras för utformningen av en ny svensk politik för området. De nationella målen för arkitektur-, form- och designpolitiken ska analyseras och utredningen ska vid behov föreslå nya mål. Utredningen ska analysera och föreslå insatser för höjd kompetens inom offentlig upphandling och för att öka möjligheterna för kunskapsutveckling och utbildning på olika nivåer. Enligt tilläggsdirektiven (dir. 2015:24) ska utredningen också analysera och lämna förslag på hur arkitektur-, form- och designområdet i högre grad kan

präglas av dialog och delaktighet samt bidra till en hållbar samhällsutveckling. Konsekvenser av förslagen ska beskrivas.

Analys av den gällande politiken (kapitel 2)

Handlingsprogrammet Framtidsformer antogs 1998 och utgör den i dag gällande politiken för arkitektur, form och design. En genomgång av insatserna som gjordes till följd av Framtidsformer visar att ett stort antal aktiviteter initierades och genomfördes. Den politiska viljan att samla området och göra breda insatser gav ett positivt resultat. Insatserna blev en kraftsamling för utvecklingen av arkitektur, form och design. Aktiviteten var hög under åren som följde men utredningen konstaterar att dagens kunskap om och tillämpning av handlingsprogrammet är begränsad.

Utredningen menar att övergripande förändringar i samhället har medfört att området arkitektur, form och design har utvidgats sedan tiden då Framtidsformer formulerades. Perspektivet har förskjutits från Framtidsformers utpräglade miljö-, produkt- och objektperspektiv, som fortfarande är relevant, till en större medvetenhet om själva processen kopplat till resultatens värde. Förståelsen för globaliseringens fysiska, kulturella, miljömässiga och sociala konsekvenser har fördjupats. Förutsättningarna för och möjligheterna till produktion, konsumtion och kommunikation har dramatiskt förändrats, främst genom omfattande teknikutveckling. Ett ökat resande och en tilltagande migration har bidragit till en medvetenhet om kulturell diversifiering. Miljöforskning och även klimatets faktiska förändringar har gjort oss mer medvetna om naturens villkor och begränsningar och om att utvecklingen måste ske på ett hållbart sätt.

Sammantaget utgör detta en grund till behovet av nya mål utifrån samhällets utmaningar och av kontinuerliga uppföljningar av en aktiv politik för arkitektur, form och design.

Resonemang kring språket och begreppen (kapitel 3)

En kommunikation och diskussion om hur begreppen arkitektur, form och design används syftar till att öka förståelsen mellan områdets utövare, oberoende av i vilka roller de möts i samhällsbyggandet. Utredningen pekar på att en kontinuerlig diskussion om området och om perspektivet gestaltad livsmiljö, kopplad till samhällets utmaningar, är nödvändig för en gemensam förståelse för vad arkitektur, form och design gör. Det är utgångspunkten för en djupare insikt om vilka värden som ska vägleda utvecklingen av livsmiljön. Alltför skilda tolkningar av områdets innebörd kan vara till nackdel både för arbetet med arkitektur, form och design och även för en politik som ska stärka frågornas ställning. En gemensam uppfattning skapar också en möjlighet att samla olika utövare och intressenter.

Perspektivet gestaltad livsmiljö och områdets utmaningar (kapitel 4)

Utgångspunkten för betänkandet är ett helhetsperspektiv utifrån den enskilda människans behov och möjligheter, i dag och i framtiden. Det helhetsperspektivet har vi valt att kalla *gestaltad livsmiljö* och det är kärnan i den nya politik som vi föreslår. Perspektivet utgår från att arkitektur, form och design är ett sammanhållet område som i samverkan med andra samhälls- och politikområden samt näringslivet, formar människans livsmiljö.

Arkitektur, form och design tillhandahåller verktyg och metoder som, genom en medveten och inkluderande hantering, kan bidra till en hållbar samhällsutveckling och till att överbygga de ökande ekonomiska, sociala och geografiska klyftorna i samhället. Utifrån den övergripande rubriken *Hållbar utveckling* med de tre dimensionerna miljömässig, social och ekonomisk hållbarhet, identifierar utredningen ett antal samhällsutmaningar. *Klimat och resurser* är ett resonemang kring ohållbar resursförbrukning och hur klimatförändringar utmanar människors

livsmönster. I avsnittet *Teknisk utveckling*, beskriver vi en omvälvande teknik-utveckling med digitalisering och ett ökande informationsflöde. *Urbanisering, staden och landsbygdens utveckling* tar upp den pågående globaliseringens effekter, segregation, skillnader i hälsa, tillgänglighet, demografi och landsbygdens och de små orternas utveckling i förhållande till urbanisering och förtätning. I avsnittet *Boende* pekas på boendets betydelse för individen och samhället och att det omfattande bostadsbyggandet ger stora möjligheter att kapa samhällen som överbryggar sociala, ekonomiska och geografiska klyftor.

Perspektivet gestaltad livsmiljö och de arkitektur-, form- och designpolitiska målen ska alltid stå i relation till utmaningarna. Politiken ska med jämna mellanrum utvärderas och nya insatser initieras. En aktiv, debatterande och engagerad arkitektur-, form- och designpolitik kommer då att ha fortsatt relevans för att hantera framtida utmaningar.

Arkitektur-, form- och designpolitiken i andra länder (kapitel 5)

Utredningen ska redovisa hur politiken på området har utvecklats i några utvalda länder och hur den rådande situationen för området ser ut i dag. Utredningen har sett på Danmarks, Norges, Nederländernas, Storbritanniens och EU-kommissionens arbete med arkitektur- och designpolitik och hur samverkan ser ut mellan aktörer inom arkitektur, form och design. Utifrån utredningens direktiv och perspektiv pekar utredningen också på hur det politiska arbetet med hållbar samhällsutveckling ser ut internationellt i en övergripande kartläggning över några storstäders och länders politiska mål och strategier.

Utredningen konstaterar att det nationella stödet i form av verktyg och metodrådgivning till den kommunala arkitekturpolitiken är väl utvecklat i till exempel Danmark. Storbritannien och Danmark ligger långt fram när det gäller design för tjänster i den offentliga sektorn för

ökat förtroende hos medborgarna. Såväl det offentliga som företag ser fördelar i att använda designkompetens för sin utveckling, inom både produkt- och tjänstesektorn. Vidare visar jämförelsen att de beskrivna länderna har kommit långt när det gäller förnyelse av politiken, men att de inte på samma sätt har ett samlat perspektiv på arkitektur, form och design. Sverige är i och med arbetet med en ny politik med perspektivet gestaltad livsmiljö ett föregångsland.

Förslag till nya nationella mål (kapitel 6)

Målen för arkitektur-, form- och designpolitiken som formulerades i Framtidsformer har främjat utvecklingen inom området sedan slutet av 1990-talet. Utredningen anser att de nya målen bör präglas av ett bredare angreppssätt utifrån perspektivet gestaltad livsmiljö, där områdets redskap ges en aktiv roll i lösandet av samhällets utmaningar. Utredningen föreslår därför nya mål för området. Målen ska utformas för att i högre grad samspeja med de gällande miljömålen, kulturpolitiska målen och övriga relevanta mål.

Det övergripande målet med den nationella politiken för arkitektur, form och design är att områdets inflytande ska stärkas och därmed bidra till formandet av en långsiktigt hållbar och väl gestaltad livsmiljö. Den statliga politiken för arkitektur, form och design ska aktivt främja:

- en helhetssyn präglad av kvalitet, samverkan och dialog i formandet av en attraktiv gestaltad livsmiljö,
- ett inkluderande och demokratiskt samhälle med tillgång till goda livsmiljöer, såväl enskilda som gemensamma,
- ett förebildligt agerande från det offentliga, i alla dess roller, för en stärkt kvalitet i den gestaltade livsmiljön och

- en bred och tvärssektoriell kunskapsutveckling inom utbildning samt för utövare och aktörer inom området gestaltad livsmiljö.

Förslag till en ny myndighet (kapitel 7)

För att uppfylla målen och åstadkomma ett starkt och långsiktigt genomslag anser utredningen att det krävs en myndighet som kan utveckla och driva politiken för arkitektur, form och design, som kontinuerligt kan följa kunskapsutvecklingen, perspektivera, samarbeta, stimulera, debattera, följa upp statens förebildlighet och vid behov föreslå nya mål. Utredningen föreslår att Statens centrum för arkitektur och design (Arkdes) ombildas till Myndigheten för Gestaltad livsmiljö. Namnet ska ses som ett arbetsnamn och kan slutligt bestämmas senare.

Förslaget innebär bland annat att:

- samlingarna ska överföras till ett statligt finansierat museum med bra förutsättningar för att klara såväl vård som visning av samlingarna.
- utställningsverksamheten i dess nuvarande form inte ska ingå i den nya myndigheten. Myndigheten för Gestaltad livsmiljö ska dock ha möjlighet att göra utställningar och även producera och delta i produktioner av utställningar på andra platser.
- myndigheten ska ha nära samverkan med befintliga regionala aktörer och även kunna stötta bildandet av nya.
- myndigheten ska vara en nationell mötesplats med goda möjligheter att perspektivera och påvisa nyttan av arkitektur, form och design, samt att stimulera andra aktörer att ta vid och driva perspektivet gestaltad livsmiljö i sina respektive verksamheter.
- en designfunktion inrättas på Myndigheten för Gestaltad livsmiljö

som ska ge stöd i och öka användningen av designmetodik i offentliga verksamheter.

- det pedagogiska uppdraget, bibliotek och forskning ska omfattas av och utvecklas i den nya myndighetens verksamhet.
- myndigheten ska följa upp statens arbete och förebildlighet genom samverkan med andra myndigheter och på olika sätt vara ansvarig för att perspektivet gestaltad livsmiljö hanteras och används i det offentliga.
- myndigheten ska administrera ett nytt anslag för utvecklingsinsatser av området.

Det offentliga och förslag till insatser i en ny politik (kapitel 8)

Statens, landstingens och kommunernas åtaganden ska stötta politiken för arkitektur, form och design, både nationellt, regionalt som lokalt. Utredningen beskriver översiktligt den offentliga sektorn, kommunernas och landstingens uppgifter och ger förslag på hur det offentliga ska samverka för att stärka perspektivet gestaltad livsmiljö.

Utredningens förslag och bedömningar i kapitlet omfattar bland annat att:

- en riksarkitekt tillsätts inom Statens fastighetsverk. Fastighetsverket föreslås få ett särskilt ansvar för att utveckla samverkan kring arkitektonisk kvalitet i statligt byggande och fastighetsförvaltning.
- en utvecklingsfond för att främja området arkitektur, form och design i hela landet och ge stöd till exportfrämjande insatser ska utredas.
- Myndigheten för Gestaltad livsmiljö och Statens fastighetsverk ska få i uppdrag att ge vägledning och stöd till utveckling av arkitektur-, form- och designprogram i statliga myndigheter.

- internationellt utbyte och svensk export av arkitektur, form och design ska stärkas. De exportfrämjande aktörerna bör stöttas i sina insatser för att lyfta de kulturella värdena och stärka exporten inom områdena.

- ett statligt stöd ges till ett så kallat *wild card*-system för att öka mångfalden och stimulera arkitekt- och designbranschen genom att ge utövare i etableringsfasen en större chans att delta i upphandlingar, tävlingar och innovationsprocesser.

Höjd kompetens inom offentlig upphandling (kapitel 9)

En mycket stor del av den offentliga upphandlingen är på ett eller annat sätt kopplat till produkter, tjänster eller processer som innehåller arkitektur, form och design. De upphandlande myndigheterna har ett stort ansvar att omsätta våra gemensamma medel på bästa sätt. Effektiva verktyg och hög kompetens behövs för att säkerställa att rätt upphandlingsform tillämpas, reglerna tolkas på ett relevant sätt, att uppföljning görs och att kunskap om området möjliggör en större inriktning mot kvalitet i offentliga upphandlingar.

Förslagen och bedömningarna omfattar bland annat att:

- fortsatt och utökat stöd bör ges till vissa forskningsaktörer för att öka kompetensen inom upphandling av varor och tjänster inom området arkitektur, form och design, och inom innovativt samhällsbyggande utifrån perspektivet gestaltad livsmiljö.
- Upphandlingsmyndigheten i samverkan med Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) bör ta fram en kvalitetspolicy för kommunerna, för upphandling av arkitektur, form och design.

- Upphandlingsmyndigheten bör utveckla och erbjuda metodstöd och handledning för nya upphandlingsformer, som underlättar inriktningen mot kvalitet i den offentliga upphandlingen av gestaltningstjänster.
- upphandlande myndigheter och leverantörer ska ha tillgång till ett forum för att möjliggöra möten och dialog.

Insatser för kunskap, kompetens och samverkan (kapitel 10)

Invånarnas engagemang och delaktighet är en viktig förutsättning för att kunskapsnivån inom området och andra berörda områden ska utvecklas och stärkas. Medborgardialog är ett sätt att kommunicera med invånarna och väsentlig för en långsiktigt hållbar samhällsutveckling. Barn och unga ska tidigt få kunskap om arkitektur, form och design. Studenter på arkitektur-, form- och designutbildningar vid högskolor och universitetsutbildningar bör få en utvidgad kunskap i andra ämnen under utbildningstiden. Arkitekt- och designerrollen utvecklas genom gränsöverskridande samarbeten och beslutsfattare och beställare av arkitektur, form och design inom offentlig verksamhet, näringsliv och organisationer ska ha kunskap för att använda områdets möjligheter.

Utredningen pekar på problemet med snedrekrytering till utbildningarna. Breddad rekrytering ökar utbildningens kvalitet och utvecklar både studenterna och utbildningarna.

Förslagen och bedömningarna i kapitlet är bland annat att:

- kvaliteten i arkitektur-, form- och designutbildningarna bör utvärderas ur perspektivet breddad rekrytering för att främja ökad mångfald.
- det görs en forskningsutlysning i hållbart samhällsbyggande utifrån perspektivet gestaltad livsmiljö.
- ett fortsatt stöd till forskningsnätverken kan möjliggöras genom den kommande forskningspropositionen.

- konsekvenserna av införandet av form- och designutbildning-arnas studieavgifter för studenter som är medborgare i stater utanför det europeiska ekonomiska samarbetsområdet ska utredas.

Behov av förändringar av gällande lagstiftning (kapitel 11)

I kapitlet beskrivs gällande bestämmelser i plan- och bygglagen, väglagen, banlagen och miljöbalken. I samband med att handlingsprogrammet Framtidsformer beslutades gjordes ändringar i plan- och bygglagen (1987:10), väglagen (1971:948) och lagen (1995:1649) om byggande av järnväg (banlagen) genom införande av de så kallade skönhetsparagraferna. Paragraferna medförde att beställare i offentlig sektor tidigt kan ställa lämpliga krav på den estetiska utformningen.

Utredningen föreslår att:

- inga förändringar görs av de aktuella paragraferna i väglagen, banlagen och plan- och bygglagen.
- regeringen bör utvidga anslaget till innovativt byggande som ska gälla fler kategorier inom bostadsbyggande. Reglerna för byggande i experimentsyfte bör också ses över.
- Myndighet för Gestaltad livsmiljö bör få i uppdrag att samlat följa upp de ändringar i aktuell lagstiftningen som trädde i kraft 1999 och sedan förändrats vid översyn av respektive sektorslagstiftning.

Konsekvenser av förslagen (kapitel 12)

För ett inrättande av Myndigheten för Gestaltad livsmiljö är den ekonomiska konsekvensen långsiktigt kostnadsneutral. Själva ombildandet kan dock innebära kostnader för arbete i Regeringskansliet och berörda myndigheter. Förslaget att samlingarna ska överföras till ett

statligt finansierat museum innebär att en ekonomisk reglering ska göras samtidigt som lokalbehoven måste se över för berörda verksamheter.

Utredningens övriga förslag får inga eller endast mindre ekonomiska konsekvenser i form av ökade kostnader. Den nya tjänsten riksarkitekt som föreslås för Statens fastighetsverk är en ofinansierad reform som påverkar det överskott som Fastighetsverket betalar tillbaka till staten.

Utredning av en fond för stöd för utvecklingsinsatser och exportfrämjande föreslås. Förslaget kan generera kostnader om en särskild utredare tillkallas.

Statliga myndigheter föreslås ta fram program för arkitektur, form och design, vilket kan innebära en ny kostnad för de myndigheter som inte arbetat med sådana program tidigare. Implementerade program kan innebära kostnadsbesparingar.

Förslagen innebär generellt sett ingen direkt påverkan på den kommunala självstyrelsen genom lagstiftning.

Utgångspunkten för utredningen är ett inkluderande och demokratiskt samhälle med lika tillgång till goda livsmiljöer. Detta ligger till grund för långsiktiga konsekvenser i form av lika fördelning av välfärd, tillgänglighet till vård, skola, service, offentliga miljöer och digitala tjänster för alla invånare.

En konsekvens av ett stärkt område innebär att sysselsättningen ökar genom ökade förutsättningar för områdets utövare, en stärkt export och att företagen utvecklas. Utredningens förslag ska i förlängningen bidra till en ökad hälsa, jämställdhet, rättvis fördelning och demokrati i vid bemärkelse och ska ha positiva konsekvenser för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.

1 Utredningens uppdrag och arbete

1.1 Utredningens uppdrag

Den gällande politiken för arkitektur, form och design antogs 1998 genom handlingsprogrammet Framtidsformer. År 2014 beslutade regeringen att politiken för området ska ses över.

Utredningen *Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design* (Ku 2014:02) har enligt direktivet (dir. 2014:69) fått i uppdrag att göra en översyn av den nuvarande politiken för arkitektur, form och design och föreslå en ny politik på området.

Syftet med uppdraget är att stärka arkitekturens, formens och designens värde och betydelse för individen, livsmiljön och den hållbara samhällsutvecklingen.

Utredaren ska bland annat:

- föreslå hur en ny politik för arkitektur, form och design kan utformas utifrån en bedömning av områdets framtida utmaningar och hur arkitektur, form och design kan få ett ökat genomslag inom berörda samhällsområden,
- beskriva hur en politik för arkitektur, form och design utformats i några för Sverige relevanta länder och vilka lärdomar som kan dras för utformningen av en ny svensk politik för området,
- analysera och föreslå insatser för att öka möjligheterna för berörda aktörer att utveckla samverkan och dialog, och

- analysera de nationella målen för arkitektur-, form- och designpolitiken och vid behov föreslå nya mål.

Utöver det ursprungliga uppdraget ska utredningen enligt tilläggsdirektiv (dir. 2015:24) också analysera och lämna förslag på hur arkitektur-, form- och designområdet i högre grad kan präglas av dialog och delaktighet samt bidra till en hållbar samhällsutveckling.

Uppdraget ska redovisas senast den 1 oktober 2015 i enlighet med ursprungsdirektivet. Kommittédirektivet återges i sin helhet i *bilaga 1* och tilläggsdirektivet i *bilaga 2*.

1.2 Arbetssätt och referensgrupper

Utredningens arbete inleddes i maj 2014. Utredaren träffade aktörer på området och intressenter i utredningsarbetet i juni 2014, i samband med Almedalsveckan i Visby. Delar av sekretariatet fanns på plats i augusti 2014 och var fullt bemannat i september 2014.

Utredningens expertgrupp representerar Kultur-, Närings-, Miljö- och energi-, Utbildnings-, Social- och Arbetsmarknadsdepartementen i Regeringskansliet. Totalt har utredningen haft tio möten med experterna.

När det gäller andra utredningar och kommittéer har utredningen samrått med bland andra Museiutredningen 2014/15 (Ku 2014:01), 2014 års Demokratiutredning (Ju 2014:112), Miljömålsberedningen (M 2010:04), Planprocessutredningen (S 2014:07) och Sverigeförhandlingen (N 2014:04).

Det har varit viktigt för utredningen att bedriva utredningsarbetet i dialog med olika aktörer på ett öppet sätt. Utredningen har därför haft tre olika referensgrupper och en kommunikation med omvärlden som

har präglats av öppenhet och dialog. En förteckning över de personer som har utgjort referensgrupperna redovisas i bilaga 3.

Referensgrupp 1 omfattar ledande personer som på olika sätt har lång erfarenhet av området, genom att de är verksamma inom kommuner, högskolor, intresseorganisationer och företag. Deltagarna i referensgruppen har haft sju möten med utredningen.

Referensgrupp 2 representerar berörda myndigheter och branschorganisationer. Deltagarna i referensgruppen har träffat utredningen vid två tillfällen.

Till referensgrupp 3 har vi bjudit in enskilda personer som vi bedömer har intressanta synpunkter på områdets utveckling och som på olika sätt deltar i debatten kring det område som utredningsarbetet berör. Referensgruppen har träffat utredningen vid fem tillfällen.

Utredningen har genomfört fyra nationella konferenser som har varit öppna och kostnadsfria för deltagarna. Konferenserna har genomförts i Malmö (oktober 2014), Göteborg (november 2014), Umeå (januari 2015) och Stockholm (januari 2015). Totalt har fler än 500 personer deltagit i konferenserna, varav i Stockholm 300 personer och 70 personer på var och en av de övriga orterna. Slutkonferensen i Stockholm filmades och har lagts ut på utredningens webbplats, gestaltadlivsmiljo.se.

Vi har också samlat berörda högskolor och representanter för forskning inom arkitektur, form och design.

Utredningen har träffat ett stort antal andra intressenter på eget initiativ eller på intressenternas inbjudan och medverkat i ett tjugotal externa konferenser, seminarier och möten i hela landet. Olika

organisationer och enskilda har kontaktat utredaren eller sekretariatet kring ämnen som rör utredningen och har i vissa fall lämnat förslag till åtgärder och insatser.

Utredningen har yttrat sig till Kulturdepartementet över promemorian *Inordnande av Statens centrum för arkitektur och design i Moderna museet – en kraftsamling för konsten, arkitekturen och formen* (Ku2015/01253K).

Utredningen har lagt upp en webbplats, gestaltadlivsmiljo.se, där bland annat aktuella aktiviteter har redovisats i ett kalendarium. Utredningen har också ett aktivt instagramkonto, [#gestaltadlivsmiljo](https://www.instagram.com/gestaltadlivsmiljo) som är möjligt för alla att följa.

1.3 Betänkandets disposition

Förutom de inledande allmänna delarna med den särskilde utredarens förord och en sammanfattning på svenska respektive engelska, innehåller betänkandet en utvärdering av den gällande politiken på området (kapitel 2), resonemang kring språket och begreppen (kapitel 3), en presentation av perspektivet gestaltad livsmiljö och utmaningarna för området (kapitel 4), en redovisning av lärdomar från andra länder (kapitel 5), förslag till nya nationella mål för arkitektur-, form- och designpolitiken (kapitel 6), förslag till en ny myndighet (kapitel 7), beskrivning av det offentliga och förslag till insatser i en ny politik (kapitel 8), resonemang och förslag kring höjd kompetens inom offentlig upphandling (kapitel 9), förslag till insatser vad gäller kunskap, kompetens och samverkan (kapitel 10), en diskussion om behovet av förändringar av gällande lagstiftning (kapitel 11) och slutligen konsekvenser av förslagen (kapitel 12) samt bilagor.

2 Politiken för arkitektur, form och design sedan Framtidsformer.

2.1 Utredningens uppdrag

Utredningen ska analysera och beskriva hur arkitektur-, form- och designområdet har utvecklats och vilka resultat de offentliga insatserna på området har gett sedan det nuvarande handlings-programmet Framtidsformer trädde i kraft 1998.

2.2 Mål och innehåll i handlingsprogrammet Framtidsformer

I propositionen *Kulturpolitik* (1996/97:3) bedömde regeringen att ett handlingsprogram och mål för arkitektur och formgivning skulle tas fram. Kulturutskottet delade regeringens bedömning när det gällde mål och åtgärder och efter riksdagens behandling av propositionen tillsatte regeringen en arbetsgrupp med uppgift att bland annat utarbeta förslag till ett handlingsprogram (bet. 1996/97:KrU1, rskr. 1996/97:129). I arbetsgruppen ingick representanter för Kultur-, Utrikes-, Kommunikations-, Finans-, Utbildnings-, Inrikes-, Närings- och handels- samt Miljö-departementen. År 1998 beslutade riksdagen om *Framtidsformer, ett handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design* (prop. 1997/98:117, bet. 1997/98:KrU14, rskr. 1997/98:225). Riksdagen ställde sig positiv till att området arkitektur, formgivning och design skulle behandlas som en del av kulturpolitiken och beslutade att efter vissa formella ändringar anta föreslagna förändringar i väglagen (1971:948), plan- och bygglagen (1987:10) och lagen (1995:1649) om byggande av järnväg.

Sex nationella mål för statens engagemang i arkitektur, formgivning och design formulerades i Framtidsformer:

- Arkitektur, formgivning och design ska ges goda förutsättningar för sin utveckling.
- Kvalitet och skönhetsaspekter ska inte underställas kortsiktiga ekonomiska överväganden.
- Kulturhistoriska och estetiska värden i befintliga miljöer ska tas till vara och förstärkas.
- Intresset för hög kvalitet inom arkitektur, formgivning, design och offentlig miljö ska stärkas och breddas.
- Offentligt och offentligt understött byggande, inredande och upphandlande ska på ett föredömligt sätt behandla kvalitetsfrågor.
- Svensk arkitektur, formgivning och design ska utvecklas i ett fruktbart internationellt samarbete.

I propositionen beskrivs ett brett område med stora möjligheter. Arkitektur, form och design beskrivs som en del av kulturen och omfattar stadsbyggnadskonst, landskapsarkitektur, byggnadskonst, inredning och utformning av föremål. Bebyggelse, byggnader och föremål utformas för att användas. Kvalitativ arkitektur, form och design ska möta våra behov och vägleda brukaren i användningen av miljön eller produkten.

Enligt propositionen har god arkitektur, form och design lång livslängd, bygger på en hög social medvetenhet och genomförs med ”insikt om människors behov av en god livsmiljö och vilja att vara med och påverka den”. Sammanvägningen av ”funktion, brukbarhet, hushållning med naturresurser, god gestaltning, för ändamålet anpassad teknik och kostnadseffektivitet” resulterar i god arkitektur, formgivning och design. Estetik kopplas till den fysiska gestaltningen, den estetiska utformningen påvisar objektets egenskaper, om hur det är konstruerat och hur det fungerar.

I propositionen beskrivs vidare hur hög kvalitet i den estetiska utformningen ökar livslängden och bruksvärdet. För hållbarheten i den byggda miljön är drift- och underhållsaspekterna viktiga. Ny bebyggelse ska förhålla sig till den befintliga och samspelet mellan det nya och det gamla i omgivningen understryks. Att bevara och förvalta det byggda kulturarvet är därför av vikt men utesluter inte nyskapande.

Vackra och välfungerade produkter har enligt propositionen en beständighet och bidrar på så sätt till en bättre resurshushållning. Näringslivet kan stärkas genom en ökad användning av form och design. Företag med en välutvecklad designanvändning har lättare att klara sig i den internationella konkurrensen. Design kan användas för användarorientering och metodutveckling som gör det möjligt att anpassa miljöer och produkter till olika gruppers behov. Härigenom öppnas möjligheter för en bättre produkt-utvecklingsprocess, för att identifiera potentiella marknader och stärka företagets profil. Formgivare och designer ska därför redan i sin utbildning få kunskaper i ekonomi och marknadsföring.

Den offentliga sektorn ska vara förebildlig och visa goda exempel. I propositionen pekas på att myndigheter som bygger och förvaltar ska ha program för hur de arkitektoniska och gestaltningsmässiga

aspekterna kan främjas. En offentlig debatt om hur arkitektur, form och design påverkar människornas vardagsliv kan inverka positivt i kvalitetsarbetet. Dialogen ska involvera stat, kommun, landsting, utbildningsväsende, folkbildning, näringsliv, medier och enskilda.

Förebildligheten innebär i propositionen att utövare och andra aktörer inom området måste ha kunskap om kvalitet och intresse för att åstadkomma den. För att de estetiska värdena ska få större genomslag i samhället måste även andra yrkesområden få kännedom om arkitektur, form och design. Samverkan mellan olika utbildningar bör därför intensifieras. Kunskapsutvecklingen är inte enbart nationell utan påverkas också av vad som sker utomlands. Svensk arkitektur, form och design ska kunna påverkas av internationella impulser för att vidareutvecklas.

2.3 Insatser efter Framtidsformer

Regeringen lämnade 2003 en skrivelse (skr. 2002/03:129) till riksdagen om hur arbetet med arkitektur, form och design hade bedrivits sedan mitten av 1990-talet. I skrivelsen redovisades en bedömning av insatserna och inriktningen på det fortsatta arbetet.

Regeringen konstaterade att en positiv utveckling hade ägt rum inom området efter införandet av de nationella arkitektur- och formpolitiska målen 1998 samt efter riksdagsbeslutet om handlingsprogrammet Framtidsformer.

Framtidsformer ledde till en stor mängd insatser där en viktig punkt handlade om det offentliga som förebildligt i att beställa och förvalta kvalitativ arkitektur och design. Detta kom främst till uttryck inom statliga myndigheter och kommuner som genomförde insatser inom

området. Nedan beskrivs några av de insatser som genomfördes under åren efter det att Framtidsformer hade antagits.

Statens fastighetsverk fick i uppdrag att initiera ett samarbete och erfarenhetsutbyte mellan de fastighetsförvaltande myndigheterna Statens fastighetsverk, Fortifikationsverket, Vägverket, Banverket och Luftfartsverket. Uppdraget ledde till att Samverkansforum för statliga byggherrar och förvaltare bildades 2001. Samverkansforum är inriktat på att statligt byggande och förvaltning ska vara ett statligt föredöme när det gäller effektivisering av resurser och kompetensutveckling. I dag ingår Statens Fastighetsverk, Fortifikationsverket, Riksantikvarieämbetet, Riksdagsförvaltningen, Naturvårdsverket, Riksbanken, Sjöfartsverket, Svenska Kraftnät och Trafikverket i Samverkansforum. Samarbetet bygger på erfarenhetsöverföring och rör allt från teknikutveckling och upphandling till arkitektur och hållbar utveckling.

I Framtidsformer framhålls statliga myndigheters förebildlighet i att införa kvalitetsprogram. Vägverket fick redan 1997 regeringens uppdrag att i en lägesrapport redovisa hur arbetet med arkitektoniska kvalitetsfrågor bedrevs. Det resulterade i skriften *Vackrare väg – arkitektoniska kvalitetsfrågor i väghållningen*.¹ (1 Vägverkets publikation 1997:88.) Efter Framtidsformer fick en rad myndigheter, bland annat Banverket, Luftfartsverket, Sjöfartsverket och Vägverket regeringens uppdrag att ta fram kvalitetsprogram, med ett positivt resultat.

Fortifikationsverket inrättade under 2002 tjänsten chefsarkitekt och hade redan tidigare, 1998, instiftat ett arkitekturpris. Hos Banverket skrevs gestaltning och estetik in i en handbok om planeringsprocessen. Luftfartsverket pekade på arkitekturens vikt för ”imageskapande hos kunder” och tog därför fram ett kvalitets-

program för sin verksamhet. Inom ramen för detta program tillsatte Luftfartsverket ett råd för arkitektur och form.

I Framtidsformer togs vidare initiativ till att skapa kvalitetsprogram för Regeringskansliets egna lokaler. Som ett resultat av det publicerades policyn *Information för politiker i Regeringskansliet för inredning av Regeringskansliets offentliga rum* i oktober 2002.

År 2001 grundades föreningen Rådet för byggkvalitet (BQR), med syfte att få bygg- och fastighetsbranschen att satsa på hög kvalitet i Sveriges byggda miljöer, till exempel bostäder, vägar, skolor, kontor och andra offentliga byggnader. BQR var ett resultat av regeringens uppdrag till Banverket, Statens fastighetsverk, Fortifikationsverket, Luftfartsverket och Vägverket att verka för ett mer systematiskt kvalitetsarbete på byggområdet och i förvaltningen av byggnadsverk. År 2010 gick BQR och Byggsektorns Innovationscentrum ihop och bildade IQ Samhällsbyggnad som ska vara nod och katalysator för forskning, innovation och kvalitetsutveckling inom samhällsbyggnad.

Ett annat exempel på initiativ för kvalitetsarbete inom byggområdet är regeringens tillsättning av *Byggkommissionen* (dir. 2002:24) Kommissionens uppdrag var att föreslå åtgärder som främjar konkurrensen och motverkar konkurrensbegränsande beteenden samt användning av svart arbetskraft och kartellbildning inom bygg- och anläggningssektorn. Resultatet av kommissionens arbete redovisades 2002 i betänkandet *Skärpning gubbar! Om konkurrensen, kvaliteten, kostnaderna och kompetensen i byggsektorn* (SOU 2002:115). I en uppföljning av betänkandet som Statskontoret publicerade 2009, *Sega gubbar? En uppföljning av Byggkommissionens betänkande*, (2009:6), är det dock tydligt att många av problemen inom byggindustrin kvarstår. I uppföljningen beskrivs att Byggkommissionens förslag inte har lett till

någon varaktig eller genomgripande förändring av sektorns arbetssätt eller attityder. Statskontoret konstaterar också att antalet byggfel under den gångna perioden inte ser ut att ha minskat.

I Framtidsformer pekas på vikten av att ta hand om det befintliga och att vårda kulturhistoriska värden. Statens fastighetsverk, i samarbete med dåvarande Arkitekturmuseet, Boverket och Riksantikvarieämbetet, gavs i uppdrag att ta fram en handledning, *Hur bra hus blir till och förvaltas*.² (2 Mikael Bergquist, (red), Statens fastighetsverk, 2000.) Här beskrivs hur en byggherre ska agera för att uppnå hög arkitektonisk kvalitet vid ombyggnad, nybyggnad och förvaltning. Bokens målgrupp är såväl den statliga sektorn som den del av näringslivet som arbetar med fastighetsförvaltning och byggande. Fastighetsverket hade sedan tidigare inrättat Helgopriset för att premiera det bästa arkitektoniska tillägget till kulturhistoriskt värdefulla byggnader.

Under åren 1999–2001 tillfördes Riksantikvarieämbetet särskilda medel om totalt 24 miljoner kronor för att tillsammans med länsstyrelserna i Stockholm, Göteborg och Malmö genomföra projektet *Storstadens arkitektur och kulturmiljö*. Arbetet har därefter integrerats i Riksantikvarieämbetets ordinarie verksamhet.

Förebildligheten var också i fokus på lokal nivå där landets kommuner skulle verka för ”en estetisk tilltalande stads- och landskapsmiljö” och uppmanades att skapa lokala kvalitetsprogram för arkitektur. Även länsstyrelserna fick i regleringsbrev för budgetåren 2000 och 2001 i uppdrag att medverka till en utveckling där arkitektoniska kvaliteter prioriteras.

Internationalisering var en viktig punkt i Framtidsformer. Konstnärsnämnden genomförde mellan åren 2003 och 2006 projektet *Craft in*

Dialogue inom IASPIS, Bildkonstnärnsfondens internationella program. Med en budget på sammanlagt 7,2 miljoner kronor genomfördes seminarier och föreläsningar, workshops, publikationer, utställningar och möten för att utveckla konsthantverkarnas internationella kontakter.

Ett flertal tillgänglighetssatsningar har genomförts sedan Framtidsformer. Dåvarande Neurologiskt Handikappades Riksförbund (NHR), genomförde med medel från Allmänna arvsfonden ett treårigt utbildningsprojekt med start 2003, *Universal Design i Sverige*. Ytterligare ett projekt, *Design för Alla.se*, inleddes 2005 med 11,4 miljoner kronor i bidrag från Allmänna arvsfonden. Bakom projektet stod Stiftelsen Svensk Industridesign (SVID), dåvarande Handisam och Handikappförbunden (HSO).

Design för näringslivets utveckling

I Framtidsformer konstateras att det svenska näringslivet i större utsträckning bör använda formgivning och design för att stärka sin konkurrenskraft. Föreningen Svensk Form och SVID lämnade 2002 ett förslag på ett nationellt designprogram, *Sverige ger omtanken form*. Bakom programmet stod också Svenskt Näringsliv, LO, Nutek, Vinnova, Interaktiva Institutet, Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA) och gruppen Framtid för svensk industri. I februari 2003 beviljade regeringen SVID ett bidrag om 20 miljoner kronor till delfinansiering av ett nationellt program som fick namnet *Design som utvecklingskraft för näringsliv och offentlig verksamhet*. Det nationella programmet pågick under tre år med en sammanlagd budget på 60 miljoner kronor. I utvärderingen konstaterades att satsningen hade varit framgångsrik för näringslivsutvecklingen samt att den hade resulterat i jobbskapande och verkat positivt på de medverkande företagens omsättning.³ (3 *Design som utvecklingskraft I & II*, 2006, professor Ulla Johansson.)

Arkitekturåret 2001 och Designåret 2005

Kunskapsuppbyggnad hos områdets berörda aktörer är en grundläggande förutsättning för utveckling enligt Framtidsformer. För att öka kunskapsspridningen om god arkitektur, formgivning och design organiserades 2001 Arkitekturåret och Arkitektur-museet fick medel för att stärka den offentliga debatten. Under ledning av Arkitektur-museet fick 44 myndigheter i uppdrag att genomföra aktiviteter under året. Dessutom inbjöds landets alla kommuner, landsting och länsstyrelser, samt ytterligare cirka 125 andra myndigheter, bolag och stiftelser att medverka. I samband med Arkitekturåret tog Kulturdepartementet fram en informationsskrift som baserades på Framtidsformers innehåll och syftade till att skapa en bredare kännedom om handlingsprogrammet.⁴ (4 *Framtidsformer: Sveriges handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design*, 2001, Kulturdepartementet.) Informations-skriften hade stor betydelse för att sprida kunskapen om Framtidsformer.

Propositionen vidareutvecklades i skriften med argumentation för vikten av arkitektur, form och design. Kulturdepartementet understryker i skriften att kunskaper om arkitektur, form och design är en demokratifråga. Estetiska dimensioner finns i allt vi skapar oavsett om vi är medvetna om det eller inte. Här pekas på skönhet som ett hållbarhetsverktyg och ett grundläggande värde som talar till våra sinnen. Om-sorgsfullt utformade föremål och byggnader har en längre hållbarhet. Skriften illustreras av ett bildmaterial där majoriteten av objekten är samtida med programmet. Bilderna visar kvalitativ arkitektur, form och design som är funktionell, anpassad till brukarna och vägleder dem i hur miljön eller produkten ska användas.

Fyra år efter Arkitekturåret genomfördes kampanjen Designåret 2005, som en del av den treåriga satsningen *Design som utvecklingskraft för*

näringsliv och offentlig verksamhet. Sammanlagt 150 myndigheter, stiftelser och bolag fick i uppdrag av regeringen att medverka i Designåret med målet att så många som möjligt skulle utveckla sin användning av, intresse för och kunskap om design. Svensk Form hade uppdraget att genomföra kampanjen.

Det går att konstatera att båda temaåren genomfördes med en omfattande kommunikationsinsats och var ambitiösa kraftsamlingar för sina områden. Insatser som initierades under Arkitekturåret och Designåret ledde till ett stort antal utvecklingsprojekt som i flera fall fick lång verkningskraft.

Rådet för arkitektur, form och design

Regeringen beslutade 2004 att tillsätta Rådet för arkitektur, form och design (dir. 2004:24). Rådets huvuduppgift var att driva på arbetet med arkitektur, form och design utifrån målen i handlings-programmet Framtidsformer.

Rådets omfattande uppdrag utgick från att bredda och stärka intresset för arkitektur, form och design samt att fördjupa kunskapen inom området genom opinions- och kunskapsbildning. Viktiga frågor i uppdraget var kvalitet vid offentlig upphandling, offentliga byggherrars roll och att analysera kommunernas arkitektur- och planeringskompetens. Rådet skulle också se på formgivningens betydelse för bland annat ändamålsenliga arbetsplatser, vardagslivets behov och gemensamma miljöer ur ett medborgar- och brukarperspektiv, samt offentliga inomhus- och utomhusmiljöer för barn och ungdomar. I uppdraget ingick också att följa design- och arkitektutbildningarnas inriktning, samt att förmedla den internationella forskningen och debatten på området.

Rådet för arkitektur, form och design gjorde ett viktigt arbete genom att det med noggranna genomlysningar av många olika frågor kontinuerligt bidrog till en fördjupad diskussion på området. Analyserna rörde allt från hemslöjden, design-för alla-perspektivet och offentlig upphandling till skolbyggnaders utformning och förslag till ett nytt nationellt formmuseum.

Rådet för arkitektur, form och design avvecklades 2008 och rådets uppgifter överfördes 2009 till dåvarande Arkitekturmuseet.

Mötesplatser för arkitektur, form och design

Debattforum och utställningar var viktiga i Framtidsformers bedömningar och behovet av att skapa mötesplatser framhölls särskilt. Arkitekturmuseet flyttade till nya lokaler på Skeppsholmen i Stockholm 1997 och i Framtidsformer ansågs att museet hade en stor betydelse som mötesplats för såväl allmänhet som yrkesfolk inom arkitektur och samhällsplanering. När Framtidsformer antogs beslutade regeringen om ett tidsbegränsat nationellt uppdrag mellan 1999 och 2001 till Svensk Form, ett uppdrag som därefter permanentades. En viktig uppgift var nationella och internationella utställningar som skulle bidra till att föra ut kunskap och information om formgivning och design, ur ett historiskt och samtida perspektiv. Samtidigt fick Röhsska museet i Göteborg ett nationellt nätverksansvar inom området konsthantverk och design.

I februari 1999 tillsatte regeringen en särskild utredning, *Form- och designutredningen* (dir. 1999:9) i syfte att utveckla och stärka statens ansvar på form- och designområdet. I delbetänkandet *Mötesplats för form och design* (SOU 1999:123) framhölls behovet av att etablera en institution, alternativt att ge en befintlig institution ett särskilt ansvar för att prioritera, initiera och samordna insatser i syfte att förverkliga

de övergripande form- och designmålen. Betänkandets slutsats kan ses som en i en lång rad av förslag och önskemål om skapa en samlingspunkt för form och design.

Som en följd av delbetänkandet *Mötesplats för form och design* inrättades således en mötesplats för form och design i Stockholm under 2002 med Svensk Form som ansvarig. Fem miljoner kronor anvisades för att inrätta mötesplatsen. Avsikten var att åstadkomma ett utställnings- och kunskapscentrum inom form- och designområdet.

Det gjordes dock nya försök att etablera en samlande plats för arkitektur, form och design i och med att Arkitekturmuseet 2009 fick i uppdrag att främja och förmedla kunskap om arkitekturens, formens och designens betydelse i samhället. Från 2010 fick museet dessutom mötesplatsuppdraget för form och design och fick nya anslagsmedel för att genomföra dessa uppgifter. Det tidigare uppdraget som statligt centralmuseum för arkitekturområdet kvarstod.

För att på ett bättre sätt reflektera det utvidgade uppdraget beslutade regeringen att Arkitekturmuseet från den 1 maj 2013 skulle byta namn till Statens centrum för arkitektur och design (Arkdes). Även om vissa betoningar av uppdraget gjordes i den nya instruktionen kvarstod myndighetens uppdrag i huvudsak som tidigare. Arkdes skulle verka som en statlig arena för att belysa vikten av arkitektur, form och design i människors liv och i ett framtida hållbart samhälle.

Utbildning

I Framtidsformer framhölls vikten av utbildningar och att design- och arkitekturämnet i högskolan ska utvärderas. I en utvärdering av arkitekturutbildningen från 1999 konstaterade Högskoleverket, som en direkt följd av Framtidsformers mål om god arkitektur, att en

förstärkning av vad som bedöms som arkitekturämnets kärna måste ske.⁵ (5 Högskoleverkets rapportserie 1999:8 R.) I rapporten beskriver Högskoleverket vikten av ”konceptuellt tänkande, idéutveckling och betoning av arkitektur som ett konstnärligt uttryck för det moderna svenska samhället”.

Högskoleverket vill också profilera de enskilda utbildningarna för att därmed uppnå en breddning av det nationella utbudet. I rapporten föreslås att kraven för arkitektexamen i högskoleförordningens examensordning ändras för att bättre reflektera de förändringar som arkitektrollen har genomgått. Förändringen innebär en ”betoning av en helhetssyn, förvaltning och förnyelse av bebyggelse och byggnader samt krav på långsiktig och ekologisk hållbarhet, kvalitet och skönhet”.

I Högskoleverkets rapport *Designutbildningar i Sverige – kartläggning* (rapport 2000:11) gjordes en omfattande genomgång av designutbildningarna och här konstateras att:

Många lärare är fast i en pedagogik som grundar sig på modernismens ’form följer funktionen’. Sedan modernismen inte längre är en ledande grund för design har det uppstått ett tomrum vad gäller formspråk. Utvecklingen generellt sett går mot en mer mångfacetterad design, med nya tekniska verktyg, t.ex. informationsteknologin, nya material, och därmed både möjligheter och komplexa krav för de olika designdisciplinerna.

Designområdet befann sig i en brytningstid som utbildningarna i viss mån hade svårt att finna sig till rätta i.

Behovet av vidgade perspektiv i utbildningarna uttrycks också i *Framtidsformer*, i synnerhet en djupare förståelse av ekonomi. Som ett resultat av det tillsattes en professur i Design Management på Högskolan för design och konsthantverk (HDK) vid Göteborgs universitet genom finansiering från Torsten och Wanja Söderbergs stiftelse. Ett annat exempel är SSES, Stockholm School of Entrepreneurship, som är ett samarbete mellan Kungliga Tekniska högskolan (KTH), Handelshögskolan i Stockholm, Karolinska institutet, Stockholms universitet och Konstfack. Genom donationer från Familjen Erling-Perssons Stiftelse 1998 och 2002 kunde samarbetet mellan skolorna formaliseras och de erbjuder i dag en lång rad kurser.

2.4 Analys av Framtidsformer

Det går att konstatera att bedömningen som gjordes i propositionen *Kulturpolitik* (1996/97:3) om att ett handlingsprogram med mål för arkitektur och formgivning skulle tas fram var riktig. Ett stort antal aktiviteter initierades och genomfördes som en följd av Framtidsformer och ambitionen att anlägga ett samlat perspektiv på arkitektur, form och design inom kulturpolitiken gav stor utdelning. Den politiska viljan att samla området och göra breda insatser var en kraftsamling för utvecklingen av arkitektur, form och design. Långsiktiga verksamhetsplaner där området stod i fokus fick betydelse i delar av samhället och utvecklades inom framför allt myndigheter och statliga företag.

En kartläggning av insatser efter Framtidsformer visar att aktiviteten var hög under åren som följde. De uppdrag och riktlinjer som gavs till myndigheter öppnade för en utveckling där arkitektur, form och design kunde bli en del av verksamheter som tidigare inte hade arbetat med dessa aspekter. Med initiativ till myndighetsuppdrag och kampanjer påbörjades en viktig läro-process där medvetenheten om arkitektur, form och design stärktes. Insatserna blev i flera fall en permanent del

av verksamheterna vilket visar att området innebar en faktisk möjlighet för myndigheterna.

Genom att samla området arkitektur, form och design bildades en möjlighet till att överbrygga ”stuprör” som formas av kunskapsområdet och enskilda myndigheters verksamheter. Det är en positiv erfarenhet som kan användas i den framtida utvecklingen för området.

Det är dock märkbart att insatsernas storlek och frekvens avtar. I möten och diskussioner under utredningsprocessen har utredningen också uppfattat att dagens kunskap om handlingsprogrammet i vidare kretsar är begränsad. I de nationella konferenser som utredningen har arrangerat hade endast en liten del av deltagarna kännedom om Framtidsformer. Det pekar bland annat på svårigheten i att upprätthålla engagemang inom statliga och kommunala verksamheter och i andra delar av samhället. Det påvisar också behovet av kontinuerliga uppföljningar av ett politiskt handlingsprogram med det breda perspektiv på arkitektur, form och design som Framtidsformer hade.

Utredningen ser att övergripande förändringar i samhället har medfört att området arkitektur, form och design har utvidgats sedan tiden då Framtidsformer formulerades. Som ett exempel kan nämnas att man i Framtidsformer resonerar kring globalisering i en relativt snäv bemärkelse och att diskussionen kring globalisering främst handlar om att inhämta lärdomar från andra länder och att använda arkitektur, form och design för att möta den internationella konkurrensen.

Sedan slutet av 1990-talet har dock förståelsen för globaliseringens fysiska, kulturella, miljömässiga och sociala konsekvenser fördjupats. Förutsättningarna för och möjligheterna till produktion, konsumtion och kommunikation har dramatiskt förändrats, främst genom

omfattande teknikutveckling. Ett ökat resande och en tilltagande migration har bidragit till en medvetenhet om och behovet av en kulturell mångfald. Forskning och klimatets faktiska förändringar har gjort oss mer medvetna om naturens villkor och begränsningar och om att utvecklingen måste ske på ett hållbart sätt. Såväl klimathotet som hotet mot den biologiska mångfalden beskrivs av regeringen som de viktigaste utmaningarna. Miljömålssystemet har utvecklats och ett flertal miljö kvalitetsmål berör området arkitektur, form och design. Globaliseringen har också medfört att etiska dimensioner nu beaktas i högre grad i internationaliseringen. I FN:s *The Sustainable Development Goals* formuleras mål för att skapa rättvisa förutsättningar för människor och för att minska ojämlikheten inom och mellan länder. Utvecklingen reflekterar att social hållbarhet har blivit en allt mer betydelsefull del av den hållbara utvecklingen.

Ett annat exempel på hur perspektivet har förändrats är en förskjutning från Framtidsformers utpräglade miljö-, produkt- och objektperspektiv, som fortfarande är relevant, till en större medvetenhet om den utmaningsdrivna processen och resultatens värde. I dag är gestaltande av processer och plattformar för ett gemensamt skapande en viktig del av en mer deltagarorienterad utövning av arkitektur, form och design. I det utvidgade processperspektivet används arkitektur, form och design inte bara i syftet att skapa *för* samhällets invånare utan *tillsammans* med dem.

Utredningen ser en potential till ett ännu mer aktivt arkitektur-, form- och designområde med ett starkt och långsiktigt samhälls- och hållbarhetsfokus. Därför måste politiken för arkitektur, form och design vara aktuell och ständigt stå i relation till samhällets utmaningar. Detta resonemang utvecklas i kapitel 4.

3 Språket och begreppen

3.1 Utredningens uppdrag

Utredningen ska analysera och lämna förslag till hur ett arbete med kommunikation om och främjande av arkitektur, form och design kan utvecklas med avseende på begreppsanvändning och språkbruk, så att frågornas ställning stärks hos och uppfattas som angelägna av beslutsfattare och medborgare.

3.2 En gemensam förståelse

En gemensam föreställning om vad begreppen arkitektur, form och design står för är en förutsättning för att skapa samverkan och kommunikation mellan de olika aktörer som yrkesmässigt eller som invånare berörs av området. Innebörden i begreppen och förståelse för vad arkitektur, form och design *gör* är utgångspunkten för en djupare diskussion om vilka värden som ska vägleda aktuella processer och vilka medel som kan användas. Alltför skilda tolkningar av områdets innebörd kan vara till nackdel både för arbetet med arkitektur, form och design, och även för en politik som syftar till att stärka frågornas ställning för såväl den enskilda invånaren som för samhället i stort. I det gemensamma skapas också en möjlighet att samla olika utövare och intressenter.

Genomgången i detta kapitel tar sin utgångspunkt i Framtidsformers redogörelse för arkitektur, form och design. Där har arkitektur, form och design en bred betydelse och omfattar byggnader och byggnadsdelar, möbler och inredningar, industriell och grafisk design, formgivning och konsthantverk, stadsbyggnad, landskap, parker och trädgårdar samt utformning av vägar, järn-vägar och andra anläggningar.

Utredningen ger exempel på vad området gör och var det tar plats. Beskrivningen visar på områdets bredd och på hur arkitektur, form och design på olika sätt formar samhället och den enskilda invånarens vardag. Det är en spännvidd som skapar många möjligheter för hur arkitektur, form och design kan bidra till att lösa och diskutera samhällets utmaningar.

3.3 Arkitektur

I Nationalencyklopedins ordbok definieras arkitektur som ”samspelet mellan tekniska och konstnärliga faktorer”. Det är en ”konkret konstnärlig och teknisk utformning av en byggnad”. Byggnadskonst används som en synonym till arkitektur. I NE:s uppslagsverk utvecklas definitionen till att arkitektur i en vidsträckt betydelse berör ”allt mänskligt byggande” med tillägget ”i avgränsad mening byggnader av särskild dignitet eller konstnärlig ambition”. Arkitekturen ”förener oåtskiljbart en praktisk, konstruktiv och funktionell sida med en estetisk, harmonisk och symbolisk”. Det handlar om att ”skapa rumslig orientering och ordning, att ge identitet och minnesrikedom åt platser och att förmedla erfarenheter och ideal”.

I Framtidsformer betraktas byggnadskonst som en samverkan mellan treenigheten konstnärligt uttryck, funktion och hållbarhet. Det är en konstform som formas i gränssnittet mellan beställarens önsknings och brukarens behov. Byggnader ska ”anpassas till människornas behov och genom sin form vägleda oss i användningen”.

En byggnad eller en byggd miljö är enligt beskrivningen i Framtidsformer aldrig enskilda företeelser utan verkar i ett sammanhang som formas av den omgivande platsen. Den befintliga miljön och bebyggelsen ska tas tillvara och utgöra en utgångspunkt för de tillägg som ska göras. Att behålla och utveckla befintliga miljöers kvaliteter be-

skrivs som lika viktigt som kreativt nyskapande och där finns också en långsiktig resurshushållning.

Arkitekturen är en praktisk och konstnärlig organisering av stadens och livsmiljöns rum och struktur. Utredningen menar att arkitektur kan skapa en harmonisk och väl fungerande helhet av byggnader, utemiljöer och mellanrum, en helhet som ska vara till för många människor och hålla länge. Hänsyn ska tas till befintliga värden och behov av utveckling. Grönområden, parker och landskapens utformning är en viktig aspekt av arkitekturen, som på detta sätt har en sammankopplande och överbryggande funktion. Det är här människor rör sig och möts. Arkitekturens värde formas därför i relation till de kulturella och sociala sammanhang där den verkar.

Att forma en stad eller ett landskap, eller att bygga ett hus, ska därför ses som en platspecifik verksamhet där varje plats har unika villkor som sätter ramarna för utformningen. Villkoren utgår från sociala förutsättningar, från de invånare som bor på platsen, den befintliga bebyggelsen, de rumsliga sambanden, infrastruktur för resor, transporter och samhällsservice, samt från grönområdenas värden och utbredning. Det gemensamma rummets stråk, kopplingar och mötesplatser ger ramar för hur samhällets resurser, mobilitet och system hanteras. Genom detta skapas attraktivitet och en fysisk upplevelse av staden som ger bättre förutsättningar för gemenskap, delaktighet och integration.

Utredningen vill peka på att den sinnliga uppfattningen av den byggda och anlagda miljön utgår från ett komplext möte som verkar på olika sätt. Arkitekturens uttryck skapar dels ett direkt och omedelbart möte, med en sinnlig upplevelse av skala, rumslighet och material, dels

förmedlar den ett långsiktigt perspektiv där hållbarheten och upplevelsens kvaliteter kan mätas över tid.

Synen på arkitektur ska inte begränsas till att vara en del av bygg- eller planeringsprocessen, som man kan välja bort eller lägga till. Den är i sig en process som proaktivt utforskar och experimenterar kring de förutsättningar som ges. Olika intressen, funktioner, behov och önsningar vägs samman till en helhet där hänsyn tas till såväl det kort-siktiga perspektivet, som till en långsiktigt hållbar samhällsutveckling.

Arkitektur kan vara en metod för samskapande utifrån en gemensam bild av vad samhället faktiskt vill bygga och planera. Det som formas, oavsett om det är städer, byggnader eller landskap, ska spegla de värden vi vill ska råda i samhället. I det offentliga rummet finns därför en väsentlig grund för att befästa demokratiska värderingar.

3.4 Form

Form är ett brett och mångtydigt begrepp och därmed svårdefinierat. I ordböckerna finns det flera definitioner av form. Enligt Nationalencyklopedin är form allt från en gjutform till ett ”fysiskt tillstånd med avseende på prestationsförmåga”. Form handlar här både om fysiska gestalters yttre form och om att forma beteenden. Att forma behöver inte vara kopplat till en viss praktik.

Begreppet formgivning förekommer i sammanhang som beskriver utövande av konstnärlig fysisk gestaltning. I handlingsprogrammet Framtidsformer används formgivning som ”det handgripliga formandet av produkter där materialkunskapen spelar stor roll”. Här kan form tolkas som formgivning av fysiska föremål, ett gestaltande av en produkts yttre form.

Form kan användas som ett heltäckande begrepp som ska omfatta såväl design och arkitektur som konsthantverk och slöjd. Ett exempel är Konstnärsnämndens kategori ”formkonstnärer” som avser verksamma inom konsthantverk, mode, design och arkitektur.

Utövarna inom området har inte heller några regler att förhålla sig till i sin titulering. I dag kallar sig en utövare inom form- och designområdet för grafisk formgivare medan en annan kallar sig grafisk designer eller visuell kommunikatör. Möbelformgivare kan kalla sig designer eller arkitekter.

Skillnaderna i begreppsförståelsen för form, design och konsthantverk kan delvis härledas till samhällets utveckling i stort, förändringar inom området och en internationalisering. I *Mötesplats för form och design* (SOU 1999:123) påtalas hur yrkesrollerna bidrar till att förändra begreppen, i det här fallet när det gäller grafisk form. ”På 1960-talet började gränserna suddas ut mellan bok- och reklamformgivarens arbeten och därmed blev just grafisk designer en allt vanligare yrkesbeteckning och grafisk design den definition som beskriver området. Men fortfarande talas om grafisk formgivning och grafiska formgivare”.

Inslag av andra begreppsanvändningar gör formbegreppet än mer svårbestämd. Bokformgivning, som nämns i delbetänkandet *Mötesplats för form och design*, har under benämningen bokkonst varit en del av begreppet *konstindustri* som har haft en stark institutionell förankring i formmuseernas sortering av sina samlingar och designhistoriska översiktsverk.

I Nationalencyklopedins uppslagsverk är konstindustri ”konst-närligt formgivna bruks- och prydnadsföremål, framställda som hantverk eller med maskinella hjälpmedel”. Begreppet är i detta exempel synonymt

med konsthantverk, ett begrepp som har beröringspunkter med slöjd och hantverk och som tas upp i avsnittet nedan.

3.4.1 Konsthantverk, slöjd och hantverk

Konsthantverk kan delvis beskrivas med hjälp av Nationalencyklopedins definition av konsthantverk och konstindustri. En konstnärlig framställning av bruks- eller prydnadsföremål utgör en del av konsthantverket och har format en småskalig och kreativ produktion med en omfattande materialkunskap. Konsthantverk är i dag också ett konstnärligt undersökande där utövarna genom görande och materialutforskar samtiden och prövar normer.

Sedan slutet av 1990-talet har konsthantverket i allt högre grad utvecklats en egen identitet. I dag finns ämnet konsthantverk på både Högskolan för design och konsthantverk (HDK) vid Göteborgs universitet och på Konstfack.

Småskaliga producenter med sin specialiserade kunskap är viktiga för omhändertagandet och utvecklingen av både det byggda kulturarvet och produktutveckling. Inom hantverket finns en lång och djup materialforskningstradition och en historisk materialkunskap som i dag blir allt mer intressant inom byggsektorn och hållbar stadsutveckling. Hantverket kan bidra till att utveckla och modernisera en småskalig produktion som i dag inte har en självklar roll i samtida storskaliga produktionssystem. Småskalig hantverksproduktion och slöjd har också kommit att bli en värdefull del av turismnäringen där till exempel hantverket inom mat och dryck är starka regionala och lokala verksamheter.

Slöjd definieras av Nationalencyklopedin som ”hantverk”. Det är en uttrycksform som präglas av en deltagarkultur där nya kunskaper formas och traditioner förmedlas.

Sámi duodji, samiskt hantverk, är den samiska benämningen för handgjorda samiska produkter som kläder, husgeråd, redskap och utsmyckning. Enligt Sameslöjdstiftelsen är *duodji* ”den slöjd och det konsthantverk som tillverkats av samer, det vill säga det som utgår från samiska traditioner, samiskt formtänkande, samiska mönster och färger”. Hantverket har en lång tradition och är tillsammans med andra verksamheter, så som rennäringen en viktig del av urbefolkningens livsform.

I utredningens direktiv pekas Nämnden för hemslöjdsfrågor ut som en central aktör. Nämnden är en statlig myndighet som arbetar för att stärka hemslöjden i hela Sverige genom att kunskap omsätts och utvecklas på ett samtida och hållbart sätt. Att öka tillgängligheten till både kunskap och miljöer för eget skapande är centralt. Nämnden prioriterar särskilt insatser för att utveckla ungas slöjdkunskaper om metoder och material för att tillverka nytt, renovera och förändra och även påverka det befintliga.

Ungdomsstyrelsen konstaterade i *När. Var. Hur. Om ungas kultur* att hantverk, att tillverka med sina egna händer, är den vanligaste kulturformen bland ungdomar.¹ (1 *När. Var. Hur. Om ungas kultur*, Ungdomsstyrelsens skrifter 2011:1) Det egna görandet är också kärnan i den så kallade *maker*-rörelsen som började som en gör det själv-rörelse inom elektronik, 3D-printteknik och robotar och som i dag har utvidgats till att även omfatta mer traditionella material. *Maker spaces*, mötesplatser för skapande, kreativitet och nätverkande, är snabbt ökande plattformar för allt större grupper runt om i världen. Under våren 2015 organiserades dels *National Week of Making* i USA på initiativ av Barack Obama, dels *Maker Faire* i Washington DC, som engagerade flera myndigheter.

3.5 Design

Enligt Nationalencyklopedin är design en ”konstnärlig formgivning av bruksföremål”. Enligt definitionen är design alltså synonym till formgivning och understryker designens relation till utformningen av en fysisk produkt. Det är en uppfattning som var dominerade under en stor del av 1900-talet. Det konstnärligt utformade bruksobjektet formulerades i början av förra seklet som en viktig ingrediens för att åstadkomma kvalitativa vardagsföremål. Den tyska organisationen Deutscher Werkbund, som organiserade konstnärer, arkitekter, fabrikanter, skriftställare och politiker, var viktiga i denna utveckling och påverkade även i Sverige.

Design som begrepp fick inte fäste i Sverige förrän på 1940-talet i och med att industridesign introducerades som ett sätt att höja varornas attraktivitet. Design växte fram parallellt med industrisamhället och uppfattades i enlighet med denna form av produktionssystem.

I Framtidsformer används Nationalencyklopedins definition av design där brukskonst är en konstform som har en närvaro av en beställare och relation till en användare. Begreppet design ges i Framtidsformer en vidare betydelse än formgivning och är starkare kopplad till en industriell process. Här nämns möbler, inredningar, industriell och grafisk design som exempel på design. Designerns gestaltande förmåga används inte enbart för produktutformning utan har även en företagsstrategisk funktion i utformningen av kvalificerade produktutvecklingsprocesser där tillverkning, resurs-förbrukning, marknadsföring och användare vägs samman.

Design används för profilering och identitetsskapande av verksamheter och produkter. I den informationskrift om Framtidsformer som Kulturdepartementet tog fram konstateras att livs-stilsfrågor är mer

centrala i den individuella konsumtionen. Design används som ett verktyg för att bygga varumärken och identiteter i allt från produkter och bilar till städer och nationer.

Genom design finns det möjlighet att tillgodose människors olika behov. Personer med nedsatt funktionsförmåga inkluderas i miljöer och i användningen av produkter eftersom de är utformade för att fungera för alla. Detta ”design för alla”-perspektiv omfattar bland annat bruksföremål, privata samt offentliga miljöer, byggnader, IT-produkter och tjänster som ska vara tillgängliga och användbara för alla människor så långt som möjligt.

Utgångspunkten i en så kallad designprocess är användar-perspektivet. En cirkulär designprocess har en iterativ, upprepande karaktär vilket är ett relevant sätt att betrakta dagens hållbara processer inom design och även inom arkitektur. Processen är ett sätt att genom design testa, experimentera, visualisera, reflektera och modellera för att åstadkomma det mest fördelaktiva resultatet.

Användarperspektivet är centralt inom design för tjänster, eller servicedesign, vilket är ett betydelsefullt verksamhetsområde inom design. Servicedesign används inte bara för att utveckla företagets tjänster utan också i allt större utsträckning i utvecklingen av det offentliga. Design används bland annat för att utforma vårdens, försäkringskassans eller arbetsförmedlingens möte med brukaren och för det växande antalet elektroniska tjänster som myndigheter, kommuner och landsting erbjuder. Tekniken möjliggör gränssnittet mellan myndighet och människa, i kommunikation och utformandet av tjänster och mänskliga behov integreras med tekniska möjligheter. I deltagarorienterad, eller *participatory design*, inkluderas brukare och andra intressenter aktivt i det aktuella problemet eller frågeställningen

som processen utgår från. Användare, utvecklare och företag tar tillsammans fram produkter, tjänster eller system i en gemensam process. Ett exempel är designer och användare som tillsammans utvecklar nya eller befintliga datorprogram, vilket möjliggör ett samskapande. Ny produktionsteknik, som till exempel 3D-teknik, öppnar möjligheten för fler att producera och därmed också att vara med i designprocessen av en produkt.

Hållbarhetsfrågor med ett mer processbaserat förhållningssätt påverkar också förståelsen av design. Design bidrar till utvecklingen av miljötekniska innovationer och förändringen mot en cirkulär ekonomi där produktlivscykeln spelar avgörande roll redan i utvecklingsstadiet. Återvinnings- och uppgraderingsbara produkter utvecklas och relationen till användaren förändras i och med nya sätt att dela resurser och produkter.

Design kan också påverka den sociala hållbarheten genom designbeslut vid till exempel material- eller produktionsval. Socialt och materiellt hållbara produktions- och konsumtionsmönster ska därför präglas av design i alla led av processen. Parallellt med den problemlösande och mervärdeskapande praktiken löper i dag också konsumtions- och normkritiska spår. Design är, liksom form och arkitektur, således inte ett neutralt praktikområde utan kan användas för att peka på fenomen som hindrar en utveckling mot ett hållbart samhälle.

3.6 Arkitektur, form och design är delar i en helhet

En gemensam uppfattning om vad arkitektur, form eller design gör har stor betydelse, till exempel när ett nytt bostadsområde ska planeras och byggas, i bevarandet av kulturhistorisk bebyggelse eller när man i tjänstedesignsamarbete ska utveckla en myndighetstjänst. Arkitek-

tur, form och design påverkar ofrånkomligen invånarnas vardag och deras olika möjligheter, behov och preferenser på många sätt. En kontinuerlig diskussion om och kommunikation av det sammanhållna området utifrån perspektivet gestaltad livsmiljö bidrar till att möta samhällets utmaningar. För att fullt ut utnyttja områdets potential bör de involverade parterna i till exempel en byggprocess ha en gemensam förståelse för vilka möjligheter området kan ge och vilka kunskaper utövarna har.

Arkitektur, form och design är delar i ett sammanhållet område. Området arkitektur, form och design omfattar en stor bredd och mångfald, med olika discipliner och professioner. Området har också nära anknytning till flera andra områden och discipliner. I strävan mot ett hållbart samhälle behövs en ömsesidig öppenhet och respekt mellan olika områden. Samverkan och tvärdisciplinära arbetsfält ger en större bredd och ökar möjligheterna till att stärka området, både dess olika delar och som helhet.

4 Perspektivet gestaltad livsmiljö och utmaningar för området.

Kapitel 4 och kapitlen därefter är av utrymmesskäl inte med här. Se [Gestaltad livsmiljö - en ny politik för arkitektur, form och design, SOU 2015:88 \(pdf 1 MB\)](#)

Kommentarer till utredningen kan inte ges nu, det får komma senare.